

Archeologie Bečova

Eva Kamenická – Linda Foster

V loňském roce se bádání archeologického minioddělení Národního památkového ústavu pracoviště Plzeň soustředilo na další výzkum hradu Bečova (okr. Sokolov), který pokračuje plynule již několik let. Výzkumy v interiéru horního hradu byly vyvolány záměrem umístění protipožární nádrže (reakce na požár hradu Pernštejna), pro kterou se hledalo vhodné místo. Bylo uvažováno o skalním sklepení mezi donjonem a kaplí, pak padlo rozhodnutí umístit nádrž do pravé části přízemí Pluhovských domů, zdánlivě zničené novou přestavbou obvodového zdiva domu v 70. letech minulého století. V nejsevernější místnosti mělo být zřízeno sociální zázemí pro návštěvníky hradu. Prostory byly využívány jako skladiště materiálu, o přípravě projektu a využití prostor kulturní památky k provozu odpovídajícímu moderním potřebám se teprve uvažuje.

Dovolujeme si na tomto místě ocenit přístup správce hradu, který z vlastní vůle a v řádném předstihu inicioval archeologický výzkum již v předprojektové přípravě. Nečekané výsledky výzkumu jsou snad dostatečnou náhradou za výzkumem vyvolanou nutnost hledat prostor pro umístění protipožární nádrže jinde.

Před záchranným archeologickým výzkumem, po odstranění betonových podlah a snížení násypů přestaveb z 19. století, se objevily cihelné podlahy dvou velkých místností se zbytky několika topenišť. V zásypu nad podlahami byly zbytky zřícených cihelných kleneb, které byly sklenuty na mohutný středový kamenný sloup. Jeho kruhový základ jsme našly pod cihelnou dlažbou.

Zbytky topenišť, provedení klenby, způsob zástavby včetně obvodového zdiva svědčí o tom, že při radikální renesanční přestavbě hradu po roce 1520 byla v těchto místech proti hradní kapli zřízena nová hradní kuchyně (Pluhové z Rabštejna). Současně byla do hradní zdi na západ (tloušťka cca 2 m) proražena okna a vyzděny cihelné špalety včetně cihelné dlažby v těchto výklencích. Menší severní prostora obsahovala pec a v jejím severovýchodním koutu byla zaústěna dodatečně probouraná přístupová chodbička do malého sklepení „v krčku“ mezi donjonem a objektem renesanční kuchyně. Vstup do ní byl z nádvoří, kde je dosud patrná část kamenného záklenku. Situace pod podlahami této místnosti jsou ve velkém měřítku zničeny zapuštěním litinové kanalizace a novodobými vkopy. Pod

Bečov, horní hrad. Pohled na vrchol kamenné klenby sklípku v krčku vpravo, část záklenku vstupu ve fasádě.

jedním z nich byly také nalezeny složené kosti mladého muže, patrně přenesené ze zrušené hradní kaple, která je v těsné blízkosti. Nabízí se možnost vyjmutí kostry z hrobu, vytesaného do podloží vpravo od oltáře a ukrytí bečovského relikvieře do této hrobky. Celá akce musela být koncem druhé světové války provedena rychle a dobře utajena, proto je možné, že i kosti mladíka byly rychle ukryty během noci a uloženy mezi základ a litinové potrubí v jihozápadním koutu místnosti. Čas, kdy byly tyto kosti vně základu uloženy, se však nepodařilo určit. V jihovýchodním koutu byl odkryt pečlivě vyzděný základ z lomového kamene, ke kterému přiléhá tmavá kamenná oblázková dlažba. Toto zdívko je staršího data, než je jiným způsobem vyzděné zdívko renesančního objektu. Ve velké míře se tu dochovaly renesanční omítky, proto je možné stanovit rozmístění oken, dveří i prostupů renesanční kuchyně, zejména v jižní místnosti.

Střední kamenný dům, dnes s opěráky na nároží, stál při hradbě samostatně a nebyl v renesanci propojen s přilehlou kuchyní (v přízemí průběžně omítky). Prostup byl vylámán až v současnosti. Pod odstraněnými podlahami se však ukázalo na jižní stěně několik kamenů záklenku (upozornění J. Anderleho) a při dalším hloubení sondy bylo zjevné, že v tomto místě se vstupovalo do sklepení kamenného domu a to ještě před vložením valené kamenné klenby. Sypké zásypy s kameny v hloubce cca 2,5 m už nedovolovaly další těžení, nemohlo být dosaženo hloubky prahu vstupu do vedlejšího sklepení. Zásypy pod cihelnou dlaž-

bou obsahovaly keramiku 15. století, pak následovala mohutná vrstva kamenné suti (zbytky otesaného stavebního kamene) a pod nimi další vrstvička již s nálezy 13. století. Skalního podloží tu na rozdíl od severní prostory nebylo dosaženo, podle reliéfu terénu vně hradby tu může pokračovat skalní průrva, zasypaná kamennou drtí.

Závěrem lze říci, že v renesanci, kdy hrad byl dlouhodoběji majetkem Pluhů, došlo k radikální přestavbě hradu (palác propojil kapli s donjonem), datované rokem 1526 na kamenném ostění v patře u kaple. Dendrochronologicky bylo stáří donjonu určeno na dobu kolem roku 1360. Počátkem 16. století byla sjednocena zástavba při západní hradbě, kde už dříve jistě stál palác. Zřejmě na místě již dřívější kuchyně byl vystavěn dvouprostorový objekt nové kuchyně s cihlovými klenbami a dlažbou, osvětlen dostatečně okny, vyhovoval požadavkům nové doby. Podle množství nálezů zlomků redukčně pálené keramiky pod cihelnou dlažbou lze usuzovat, že i dříve – v pozdní gotice a ještě dříve – tu stála menší hradní kuchyně, přistavěná k západní hradbě, ze které vyúsťoval mohutný dymník (analogie hrad Loket).

Vzhledem k závažným nálezům pod podlahou zkoumaného objektu Pluhovských domů bylo od vložení požární nádrže upuštěno a bude situována vně hradu. Nálezy budou zakryty a zachovány pro další staletí. Z nalezených kvádrů středověké brány do horního hradu byl proveden virtuální trojrozměrný model (nález v opěrné zdi a schodišti pod hláskou).

Akce Křídlo 2007

Radim Vrla

V minulých číslech Hlásky (Vrla, 2006a, Vrla 2006b) jsem podal krátké informace o postupujících pracích na konzervaci ohrožených partií zřícenin hradu Křídlo (k. ú. Brusné, okr. Kroměříž). Na pokračování akce v roce 2007 se opět podíleli nejenom profesionální pracovníci památkové péče (NPÚ Kroměříž, KÚ Zlínského kraje), ale i nadšení dobrovolníci, přičemž mezi jedněmi i druhými bylo hojně členů zlínské pobočky KAS (včetně vzácného hosta z pobočky brněnské). Ve dnech 3. – 7. července 2007 tedy proběhlo toto pracovní setkání již počtvrté. Jeho cílem bylo dokončení konzervace torza kruhové věže, u které došlo v nedávné době ke zřícení cca 3,5 m vysoké partie líce vnitřního prostoru a zbylá část stavby byla v akutním nebezpečí zániku (odpad dalších partií líce, tlak zeminy...).

Jak už bylo na stránkách Hlásky referováno, v roce 2006 se podařilo konzervovat spodní část narušeného zdíva a nedokončená práce byla zazimována. Díky vlhde zimě dílo přežilo bez úhony a v týdnu na počátku července 2007 bylo možno na tyto práce navázat další pracovní sezónou, která tentokrát proběhla za velmi proměnlivého počasí.

Práce pokračovaly tam, kde byly vloni přerušeny a celou akci se podařilo úspěšně dokončit. Destruovaný líc vnitřní části věže byl znovu vyzděn až do výše, doložené na fotografiích z 2. poloviny 20. století. Lícové partie byly pečlivě vrstveny z místního kamene se snahou o maximální přiblížení výrazu nového zdíva dochovanému originálu. Prostor mezi nově vyzděným lícem a nejvyššími partiemi koruny byl pečlivě vyplněn hutnou směsí malty a kameniva. Koruna původního zdíva věže byla v přístupné šíři

vyčištěna a zakonzervována; spolu s novou částí koruny byla posléze založena plochými kameny a zasypana hlínou.

Na závěr byly v prudkém svahu nad věží vyhloubeny odvodňovací strouhy, zpevněné dřevěnou kulatinou. Cílem této jednoduché úpravy bylo především zamezení dalšího poškozování torza věže velkým množstvím srážkové vody, která stéká po strmém svahu hradního jádra.

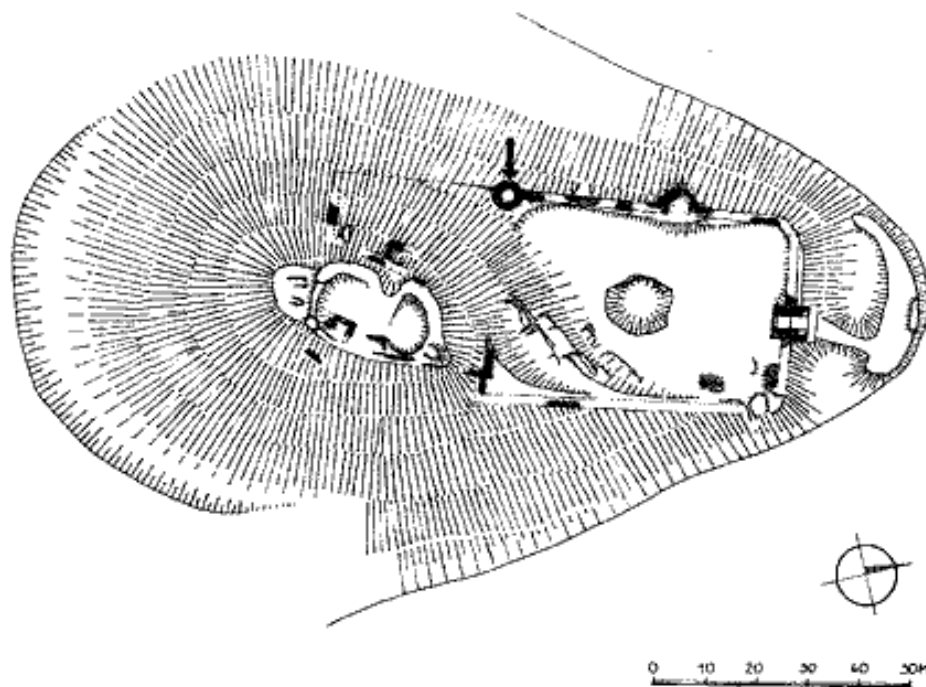
Hrad Křídlo, pohled do interiéru torza vstupní věže po dokončení sanačních prací (foto Vrla 2007).

Drobné konzervační práce proběhly i na střepe nároží, vyčnívajícím na severozápadní straně ze suťového kužele jádra. Toto nároží představuje nejvyšší nadzemní zděnou konstrukci v areálu hradu a působením pohybu větví okol-

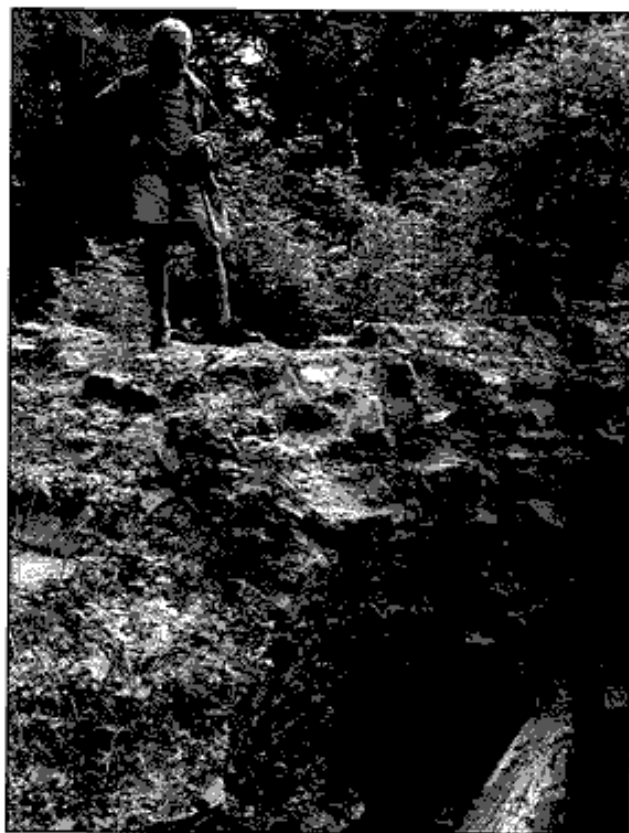
ních stromů zde vznikly hluboké kaverny, ohrožující jeho stabilitu.

V rámci probíhajících prací, souvisejících s čištěním koruny zdiva, byl nalezen i úsek hradby předhradí, vyběhající z hmoty věže na jihozápadní straně. Tento nálezný potvrdil, že areál předhradí byl rozsáhlejší, než se původně předpokládalo (např. Kohoutek 1995, 53). Hradba probíhala pod celým severozápadním bokem jádra a připojovala se k němu v blízkosti jeho západního nároží.

Výše uvedenými stavebními pracemi byla završena památková konzervace ohrožených částí hradu Křídlo. Provedené práce umožní účinné prodloužení životnosti dochovaných částí středověkého zdiva. Pro další „život“ hradu je důležitá údržba, spočívající především v odstraňování náletů ze zdiva, vhodná je i úprava přístupového chodníku na vrchol hradního jádra (stávající pěšina vede přes zdivo, které je pohybem turistů poškozováno). Důležité může být i umís-

Hrad Křídlo, aktuální půdorys – areálu hradu s vyznačením polohy kruhové věže (šipka); nalevo na hmotu věže navazuje nově zjištěná hradba předhradí, jejíž předpokládaný další průběh je vyznačen tenkou čarou (kresba Vrla 2007)

Hrad Křídlo, PhDr. Jiří Kohoutek, CSc., zakladatel snah o praktickou památkovou ochranu východomoravských hradů a část kruhové věže před započatím záchranných prací (foto D. Janiš 2005).

Hrad Křídlo, část účastníků akce Křídlo 2007 (foto Vrla 2007).

tění informační tabule s pravdivými údaji o hradě, protože dobře informovaný návštěvník škodí obvykle méně, než neinformovaný. Pokud se podaří realizovat i tyto práce (důfáme v to v roce 2008), může Křídlo sloužit jako jedna z ukázek přístupu k ochraně takovýchto „zapomenutých“ kulturních památek.

Na závěr této krátké zprávy opět nezbyvá, než všem účastníkům i majiteli vyslovit dík za nezištnou pomoc ohrožené památce. Zvláštní poděkování patří rovněž nedávno zesnulému příteli Jiřímu Kohoutkovi, který stál u počátků průzkumů a snah o záchranu východomoravských hradů (o Jirkovi např. Hoza – Sadílek, 2008).

Literatura: Hoza, J. – Sadílek, Z. 2008: Zemřel PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. Hláska XIX, č. 1, s.12 – 13; Kohoutek, J. 1995: Hrad y jihovýchodní Moravy. Zlín; Vrla, R. 2006a: Expedice Křídlo 2005, Hláska XVII, č. 1, s. 10 – 12; Vrla, R. 2006b: Sanace zříceniny kruhové věže hradu Křídlo v roce 2006, Hláska XVII, č. 4, s. 51 – 52.

Středověké památky kantonu Wallis (Švýcarsko) část II

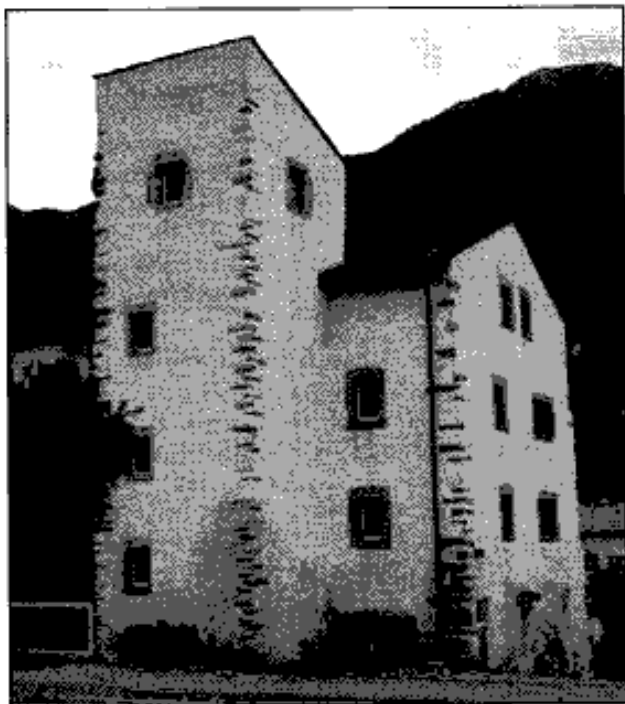
Petr Nosek – Petr Šafránek

Tvrz Supersaxo v Glis

Ve městě Glis se nachází naproti trojlodní bazilice pěkně zachovaná tvrz (opevněné sídlo) Jiřího Supersaxa, rytíře a patriota. Jedná se o zajímavý obytný dům o čtyřech podlažích obdélného půdorysu s bočně přiléhající hranolovou věží.

V kronice z roku 1544 je výslovně uvedeno, že dům je již dlouho obytný a stavba vždy byla v soukromém vlastnictví. Naštěstí se zachovala až do dnešní doby, i když ji v roce 1755 postihlo zemětřesení, které ji vážně poškodilo, takže věž musela být snížena o dvě patra. Právě v horním poschodí věže se kdysi podle tradice měla nacházet malá soukromá kaple.

Věž je jednou stranou přiložená k hlavní budově,

Supersaxo – pohled na zbytek tvrže (foto P. Nosek 2007)

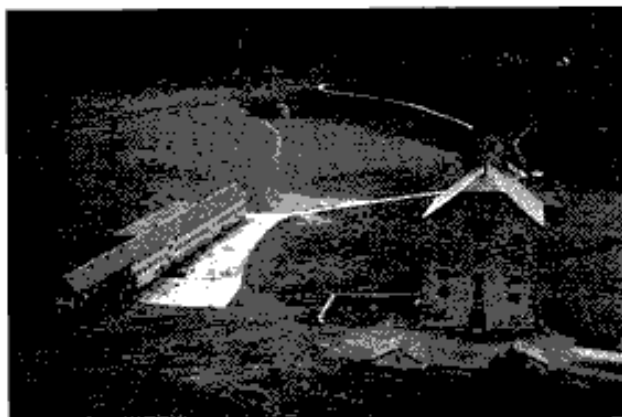
příčmež jeden její štít byl ještě nedávno zakončený štítem stupňovitě klesajícím. V přízemí věže byla vstupní brána se zdobeným gotickým portálem, zhotoveným z tufu, který se dnes bohužel údajně ztratil pod úroveň chodníku.

Hlavní výzdoba v té době byla v kuchyni s velkým krbem, na kterém byl oslavován triumf ženy. V nadpraží byla vyobrazena scéna s erby Supersaxo a Lehner (manželka) a dvěma poskakujícími heroldy. Na jedné straně je výjev Aristotela a Phyllis, levá by měla ukazovat Samsona a Dalilu. Tento krb, zvýšený o obrovský cementový dymník, se dnes nachází v Národním muzeu v Curychu, uvnitř haly s brněním, kam jej získali v roce 1896. Dnes je objekt stále v soukromých rukou a je veřejnosti nepřístupný. Omezená možnost parkování!

Použitá literatura a prameny: www.burgen.ch; www.swisscastles.com.

Věž správce v průsmyku Simplon (Meierturm – Alte Spittel)

Dnes přemostěný průsmyk nad údolím Simplon obsahuje směrem k italské hranici velmi zajímavou stavbu. Jedná se o původní středověký hospic („ubytovna“), jenž byl nahrazen nově vybudovaným mezi lety 1808 až 1831 (Nový hospic).

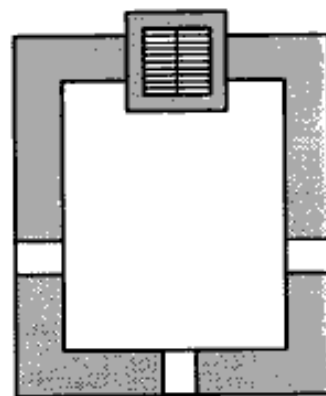
Simplon – celkový pohled na tvrz (foto P. Šafránek 2007)

Existuje však připomínka vztahující se k „nějaké vysoké budově“ stojící napravo v protisvahu (původně cesta procházela jinudy). Zřejmě šlo o starý útulek založený již ve 13. století rytíři od sv. Jana Jeruzalémského, jenž územně spadal pod Salquenen a byl spadal, jako další podobné stavby, přímo pod komturství Conflans v Savojsku.

Kolem poloviny 17. století získal majetek spolu s „donjonem“ Kašpar Stockalper, který jej nechal zrekonstruovat, a přestavba byla dokončena v roce 1666. Stockalper využíval tři horní poschodí jako letní sídlo pro svou rodinu. První patro bylo určeno cestujícím, kteří zde našli bezplatné ubytování a stravu.

V sousedství je postavena dlouhá budova, původně využívaná jako hospodářské zázemí sídla, později jako vojenská kasárna a skladiště. Dnes je zde částečně turistická a horská základna. Jedná se o původní středověký hospic, čtvercového půdorysu, jehož východní průčelí převyšuje nadstavěná zvonice. K obnově fasád došlo v roce 1967.

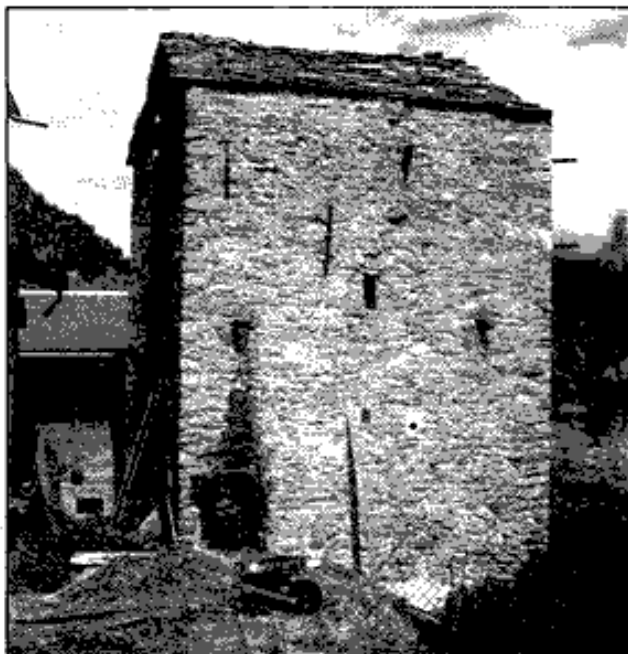
Použitá literatura a prameny: Autopsie; Kolektiv autorů: Kultur führer Schweiz. Zürich 1982; Kolektiv autorů: Stockalper castle at Brig. Society of Swiss History of Art 1966; www.swisscastles.com, turistické infocentrum Brig.

Simplon – zjednodušený půdorys objektu na úrovni přízemí (záměření autorů)

Mund (Steinspeicher)

Na základě stavebních prvků objektu kladou odborníci počátek stavby do 13. století. Ve prospěch tohoto datování mluví také zdroj, který zde uvádí existenci šlechtického rodu, pánů von Mund, jenž jsou zde uváděni mezi roky 1200 až 1300. Pouze zámožné a významné rody mohly, nebo byly schopny, v té době stavět takto nákladné objekty pevnostního charakteru. Podle údajů z Fridolin Imstef (kniha) se dřívě Kamenná sýpka nazývala také „Gräfiturm“ nebo „Kamenný dům“ (Steinhaus) vedle pekařství „Gräfihus“.

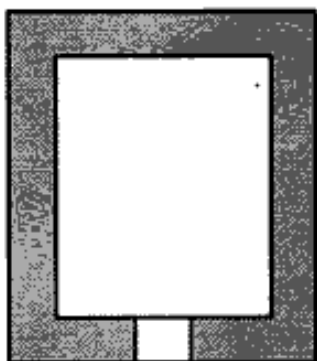

Mund – celkový pohled na zbytek tvrze (foto P. Šafránek 2007)

Tzv. „Kamenná sýpka“ ve východní části stejnojmenné obce je obklopena hospodářskými budovami. Je postavena na téměř čtvercovém půdorysu o rozměrech 6 m x 6,80 m z kvalitního lomového kamene střední velikosti a v náročích armována přitesanými balvany. Jednotlivé kameny nažloutlé barvy jsou spojeny písčitou maltou. Spáry mezi kameny byly vymazány a uhlazeny. Velikost kamene se s výškou věže zmenšuje.

Vstup do sklepení na jižní straně byl proražen až druhotně v poměrně nedávné době a souvisí zřejmě s využíváním věže jako hospodářského objektu. V jednotlivých stranách objektu jsou proraženy také střelny v různých výškách a různých tvarech. Dvě okna v přízemí o rozměrech 52 x 45 cm jsou také dosazena až druhotně.

Kamenná sýpka je ojedinělou stavbou v kraji a bohužel chátará. Rozhodně zasluhuje zvýšený zájem o svou záchranu. Tento fakt podporují i velké a rozestupující se pukliny na jejích stěnách. Pouhé stažení železnými svorníky nebude v tomto případě dostačující.

Mund – zjednodušený půdorys přízemí (zaměření autorů)

Použitá literatura a prameny: Bitterli, T.: Schweizer Burgenführer. Waldvogel Verlag, 1995; www.mund.ch; www.burgen.ch; www.swisscastles.com.

Ornavassoturm (Naters)

Císař Jindřich IV. daroval v roce 1079 osadu Naters síonskému biskupství „na věčné časy“. Původně bylo Naters v držení kláštera sv. Mořice. Biskupství zde nechalo vystavět zřejmě nějakou „kamennou základnu“. Před rokem 1250 na těchto základech, které jsou datovány až do 12. století, páni von Ornavasso vystavěli pro svého správce opevněné sídlo, jehož centrem byl objemný donjon. Vztahy k jižně položené italské obci, z které tento rod pocházel, jsou dodnes předmětem pravidelných setkání.

Ornavassoturm – celkový pohled na tvrz a školu. Zdivo staré tvrze viditelně odlišeno (foto P. Nosek 2007)

V průběhu 13. století byla tvrz několikrát obléhána. V roce 1249 se dostává do rukou šlechtického rodu s přídomkem d'Aoste. Na začátku 14. století dochází opět ke změně majitelů a stává se opět vlastnictvím rodiny d'Ornavasso. O něco později přechází na další šlechtický rod Rarogne (Raron). Posledními urozenými majiteli je rod von Platea.

V 18. století již neslouží svému obytnému účelu, majitelé ji prodávají zdejší obci a ta jí nechá přeměnit na zbrojnicí. Za dobu své dlouhé existence byla pouze dvakrát poničena požárem, avšak nikdy nebyl rozsah poškození takový, aby došlo k jejímu zbourání. Přesto se tak v roce 1876 mělo stát. Pouze díky lidovému hlasování unikla zkáze, neboť bylo v úmyslu ji nechat rozebrat a vytěžený stavební materiál použít pro novou okolní výstavbu. Nakonec byl zbytek donjonu roku 1899 upraven pro potřeby školy.

V průběhu 19. století k ní byly z boku přistavěny další budovy (např. „školní“ fara – později byt učitele), čímž se završil její stavební vývoj, který proběhl v několika etapách již v ranném středověku. Dnes je objekt využíván plně jako škola.

Použitá literatura a prameny: Bitterli, T.: Schweizer Burgenführer. Waldvogel Verlag 1995; www.naters.ch; www.burgen.ch.

Ornavassoturm – zjednodušený půdorys zbytku věže v přízemí (zaměření autorů)

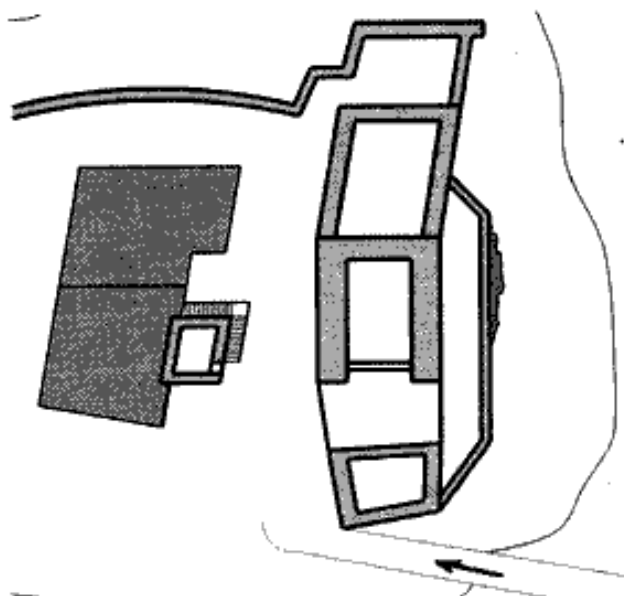
Uf Der Flüö (Naters – Brig)

Archeologické nálezy z laténské doby dosvědčují, že kraj na úpatí Gommerského průsmyku byl osídlen, nebo sloužil jako stezka, již v těchto časech. Poprvé je osada Naters listinně uvedena v roce 1018 jako vlastnictví kláštera sv. Mořice, darované sionským biskupstvím. Místo patřilo k nejdůležitějším správním sídlům tehdejší biskupské moci a později stejnojmenného okrsku (zendenu). Naters byl ve středověku také centrem většiny farností od Simplonu až po město Brig.

Flüö – pohled na zbytek hradu od severu (foto P. Šafránek 2007)

Staré jádro vsi a hradní pahorek byl v minulosti kompletně chráněn opevněním, jež však bylo zčásti zbořeno výstavbou nové silnice (Furkastrasse). Ve zbývajících částech vsi se však dochovalo dodnes. Počátkem 13. stol. byla nad obcí postavena dvě opevněná sídla. Na levém břehu potoka Kelch hrad zvaný Uf Flüe (lat. Supersaxo) a na pravém tvrz Omavassoturm. Obě poloviny vsi spojoval most Rottenbrücke (před tvrzí Supersaxohaus), který je písemně uveden až kolem roku 1313. Z tohoto období pochází také mohutná románská kostelní věž.

Flüö – schematické zobrazení areálu hradu (zaměřen a pozorování autorů)

K výstavbě hradu došlo na začátku 13. stol. Tehdy se stal sídlem správce (meier) biskupského panství. Roku 1215 hrad získal Manegoldi de Saxo. Později byl dáván biskupy

v léno a tak jej získali do držení páni von Blandrate (rod von Turn). V roce 1415 byl částečně zpustošen, ale posléze opět obnoven a upraven pro potřeby biskupské rezidence. Tato funkce časem však ustoupila do pozadí a hrad byl využíván již jen jako sídlo správce a také jako poradní místo okresu. Od té doby byl ještě několikrát přestavěn a je dosud částečně obydlený, nebo používaný jako stáje, případně stodoly. Další části opevnění byly použity taktéž k obytným příp. hospodářským účelům nebo pohlceny parazitní zástavbou. V současné době je soukromým majetkem.

Zbytek hradu se nachází na severním okraji vsi, na levém (východním) břehu potoka Kelch. Jedná se o dominantní zříceninu bergfritu z bosovaného zdiva (jedno z nekrásnějších ve Wallisu). K západnímu průčelí je přistavěna další přístavba. Nad vrcholem hlavního mramorového portálu je zasazen erb z roku 1547 biskupa Adriana I. von Riedmatten (1529 až 1548). Největší zbytky sídla jsou dosud seskupené kolem původního nádvoří. Nejvýraznějším pozůstatkem jsou staré, z části omítnuté zdi paláce (dnes obytný objekt). K původnímu paláci je přistavěna schodišťová věž z lomového kamene (neomítnuta). Celý komplex hradu byl v minulosti několikrát přestavěn.

Tvrz Omavassoturm na pravém břehu byla v letech 1899 až 1930 začleněna do čtyřpatrové budovy školy a v podstatě sdílela stejné osudy jako hrad. Hrad Uf der Flüö na návrší na protějším břehu se proměnil postupně v částečné zříceniny.

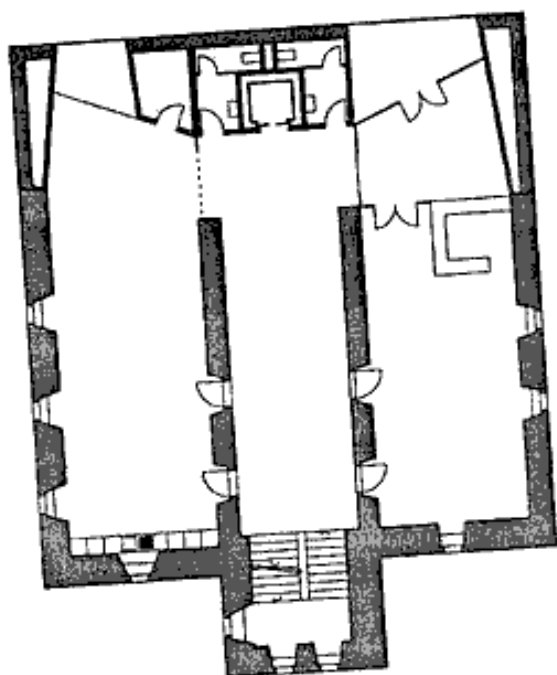
Prameny a literatura: Autopsie; Bitterli, T.: Schweizer Burgenführer. Waldvogel Verlag, 1995; www.naters.ch; www.brig.ch.

Stockalperturm (Gondo)

Objekt tvrze se nachází na strategicky výhodném místě u přechodu do údolí Zwischbergental. Z věže byl výborný rozhled do krajiny a bylo tak možné kontrolovat veškerou

Stockalperturm – pohled na tvrz od jihu (foto P. Šafránek 2007)

Stockalperturm – půdorys budovy v přízemí (internet: Wiederaufbau Gondo: Durrer Linggi Schmid)

dopravu, která proudila mezi Wallisem a Itálií. Tuto stavbu, která současně sloužila jako skladiště a ochrana zboží, nechal vystavět roku 1670 Jodok von Stockalper, který byl provozovatelem zlatých dolů ve vsi Gondo. Též se zde

mohla přepřáhat tažná zvířata, byl zde také pro ně sklad krmiva a bylo tu možné přenocovat. Dalším velkým skladištěm zboží byl tzv. „Starý špitál“ (Meierturm) přímo pod alpským průsmykem Simplon a dále jeho zámek (Stockalper) ve městě Brig. Tím Stockalper mohl velmi rychle zásobovat svým zbožím trhy na obou stranách Alp a získat tak velké jmění. Mnohem později pochopil význam a využil cestu průsmykem Simplon Napoleon Bonaparte, když potřeboval rychle přesunovat svá vojska. Dnes není známe, jakému účelu v době napoleonských válek věž sloužila.

Tato mohutná stavba s převýšenými štíty, které stupňovitě klesají, je z boku chráněna hranolovou věží, která ji výškově přesahuje. Ubytování zde využívali především pašeráci, neboť zdejší rozsáhlé sklady k tomu přímo vybízely. Byly zde ukrývány kožešiny, káva a další lukrativní komodity, které neprocházely celníci. Dodnes zachovaná „pašerácká“ studna je svědkem bývalých časů.

Nakonec Stockalperturm sloužila v minulém století jako dílna, obchod a sklad zboží. Za špatného počasí 15. října 2000 byla silně poškozena, neboť téměř celá její polovina byla utržena sesuvem půdy a kamení do údolí. S pomocí švýcarského obyvatelstva a mnohých institucí bylo možné tvrz v Gondo znovu vystavět. Původní a obnovená část paláce (hladké betonové stěny) se jasně odlišuje jak zvenku, tak zevnitř.

Použitá literatura a prameny: Kolektiv autorů: Stockalper castle at Brig. Society of Swiss History of Art 1966; www.gondo.ch; www.swisscastles.com. Turistické infocentrum Brig

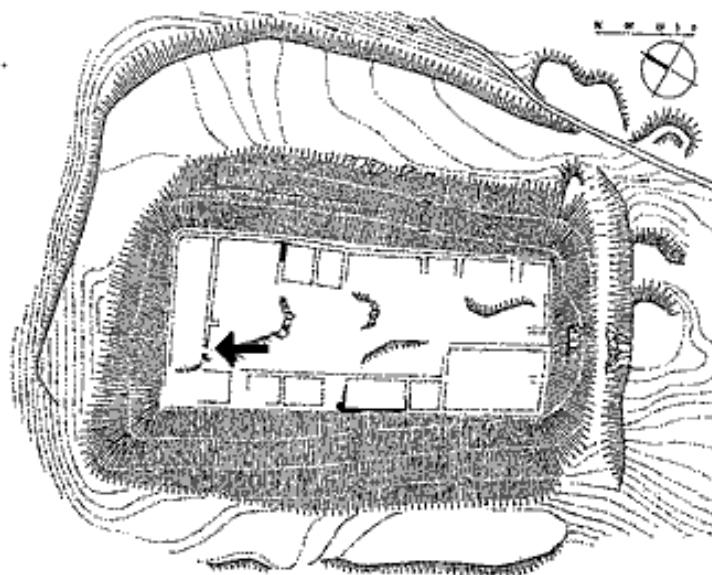
Záchrana okenního torza na hradě Šaumberk

Radim Vrla

Zříceniny hradu Šaumberk (k. ú. Rajnochovice, okr. Kroměříž), náleží k mimořádně hodnotným památkám, jejichž význam přesahuje území Zlínského kraje. V době svého vzniku (před rokem 1275) patřil k největším hradním novostavbám v zemích Koruny české a jeho stavebníkem nebyl nikdo jiný, než olomoucký biskup Bruno ze Šaumberku, jedna z nejvýznamnějších politických osobností tehdejší doby. Hrad byl koncipován nejenom jako sídlo samotného biskupa, ale zároveň jako sídlo biskupských manů, obhospodařujících některé biskupské statky v okolí hradu.

V poměrně rozsáhlé zástavbě hradu můžeme dodnes rozlišit mimořádně rozměrný biskupův palác v severozápadní části hradu a složitou zástavbu rozměrově skromnějších staveb při severovýchodní a ihozápadní hradbě jádra, související se sídly biskupových manů. Hrad Šaumberk představoval mimořádné stavební dílo a to nejenom svým rozsahem a účelem, ale i výstavností, kterou dodnes připomíná několik dochovaných architektonických detailů. Hrad byl součástí velkoryse budované organizační struktury olomouckého biskupství, která však, po biskupově smrti v roce 1281, nebyla dále rozvíjena

v původním duchu a došlo k jejímu citelnému oslabení. Tento fakt se promítal i do osudů hradu, který přestal být pro biskupství potřebný a svojí velikostí představoval nemalou finanční zátěž. Proto došlo již v průběhu 1. poloviny 14. století k jeho opuštění a k následné výstavbě nového,

Hrad Šaumberk, půdorys hradu, šipkou je vyznačena poloha okenního torza (půdorys převzat z Kohoutek 1995, 103, upraveno)

rozměrově podstatně skromnějšího hradu v jeho blízkosti.

Šaumburk už nebyl zřejmě nikdy obnoven a i přes jeho odlehlou a obtížně přístupnou polohu byl využíván jako bohatá zásobárna kvalitního stavebního materiálu a to snad už v době výstavby zmíněného nového hradu (srov. např. Janiš – Kohoutek 2002).

I přes tyto skutečnosti je dodnes ze zřícenin hradu poměrně dobře čitelný jeho zajímavý půdorys a výše zmíněné,

Hrad Šaumburk, bloky okenního ostění v době archeologického výzkumu; v popředí jsou vidět obě boční stojky a střední sloupek okna, vzadu jsou uloženy oba bloky překlady (foto J. Kohoutek 80. léta 20. stol.)

nečtené nálezy dokládají též vysokou úroveň jeho architektonické výbavy. K nejzajímavějšímu nálezu architektonických článků došlo v rámci archeologického výzkumu v 80. letech 20. století (Kohoutek 1995, 97 – 103), kdy byl v prostoru severního paláce odkryt fragment okenního otvoru s kompletně dochovaným, v kameni sekaným ostěním. Jednalo se o sdužené okno s výřezy ve tvaru trojlistů v překlady a dělicím sloupkem šestibokého průřezu. Ostění sestávalo z dvojice stojek, parapetní části, středního sloupku a rozlomeného překlady. Tento významný nález byl pečlivě zdokumentován a menší část poškozeného překlady byla deponována v lapidáriu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde se nachází dodnes. Poté byla sonda i s architektonickými detaily znovu zasypána a terén uveden do původního stavu.

Toto opatření mohlo účinně ochránit nalezený architektonický detail před účinky povětrnosti i před vandaly, záhy

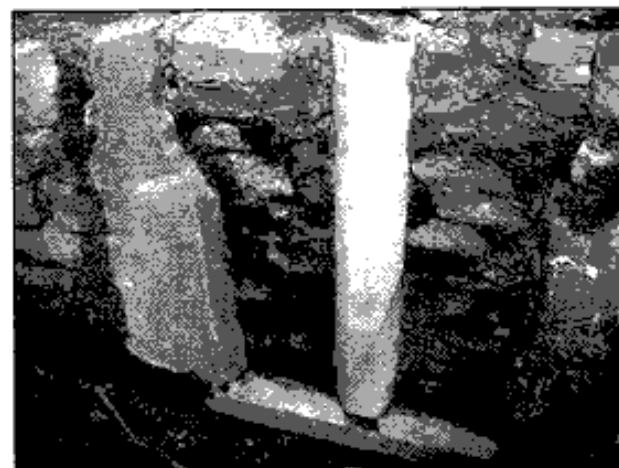
Hrad Šaumburk, situace okenního torza před započatím prací; dole je okenní parapet, v okenní nise jsou svrženy oba bloky okenních stojek. Střední sloupek i velký blok překlady jsou odcizeny (foto autor 2007)

Hrad Šaumburk, detail okenního parapetu po vyčištění, pohled z interiéru paláce; v ploše parapetu je dochován otisk prkny vyložené niky po zasouvací závoře, náležející dnes nepřístupnému vstupu v sousedství okna (foto autor 2007)

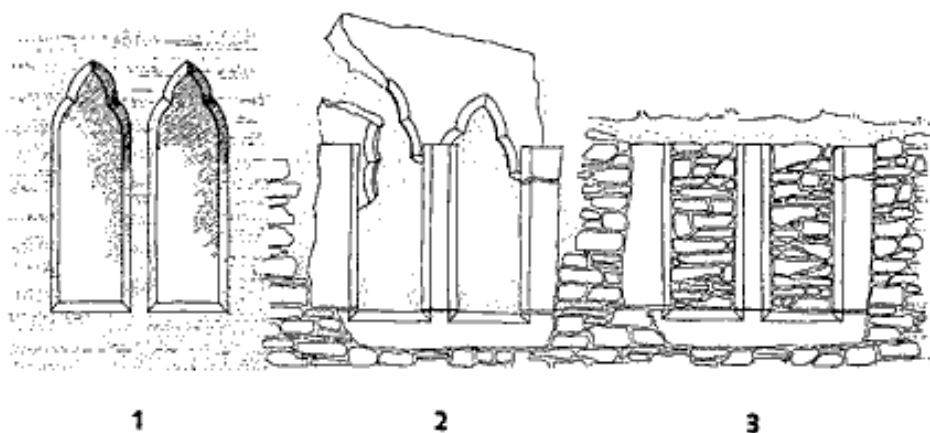

Hrad Šaumburk, postup prací – po osazení kopie odcizeného sloupku je prováděna ochranná zedivka (foto autor 2007)

Hrad Šaumburk, záběr na torzo okenního otvoru po dokončení prací (foto autor 2007)

po ukončení výzkumu však došlo neznámými výkopci k opětovnému odkrytí celé situace. Nelegální výkop byl na popud archeologa opět zasypán, ovšem v dalším období se tato situace, bohužel, mnohokrát opakovala. Část architektonických článků byla poškozena (rozlomení zbylé části okenního překlady) a následně odcizeny (střední sloupek a poškozené torzo překlady). Zdevastované a ochuzené torzo tohoto významného raně gotického stavebního detailu

1 **2** **3**
Hrad Šaumburk, raně gotické okno v přízemí dvorního průčelí hradního paláce: 1 – rekonstrukce původního stavu, 2 – stav okna v době provedení archeologického výzkumu v 80. letech 20. stol. (kromě překladu jsou všechny prvky na původním místě), 3 – současný stav po provedení sanace – osazena kopie středního sloupku, provedena konzervace a nutné doplnění hmoty původního zdiva a zřízení ochranné zazdívký (kresba autor 2007)

se na podzim roku 2006 stalo znovu terčem pozornosti neznámých kopáčů. Při obhlídce přímo na místě jsme zjistili, že došlo k rozsáhlejšímu výkopu než doposud; stojky okenního ostění byly osazeny v původních místech a poškozené zdivo doplněno zdívkem na sucho kladeným. Tato „pietní“ úprava provedená neznámými „nadšenci“ sice názorně ukazuje nálezovou situaci, znovu však zbytek části okna vystavuje dalším účinkům povětrnosti a vandalizmu.

V této situaci, kdy hrozil úplný zánik cenného architektonického detailu a další pokus o zasypání situace sutí se ze zkušeností jevil jako neúčinný, došlo k významnému zlomu v přístupu k ochraně památky. Na jednání mezi starosty obcí Podhradní Lhota a Rajnochovice a zástupcem Lesů ČR na jedné straně a zástupci orgánu a organizace státní památkové péče (KÚ ZK a NPU v Kroměříži) došlo k dohodě o provedení stavební sanace ohrožené části hradu.

Práce byly naplánovány tak, aby výsledkem byla účinná a dlouhodobá ochrana originálu, zároveň však, aby bylo možno okenní torzo přiměřeným způsobem prezentovat. Zároveň bylo ze strany obou obcí i LČR přislíbeno spolufinancování akce, zástupci státní památkové péče přislíbili odbornou pomoc při přípravě i realizaci akce.

Po nutných přípravných pracích (mimo jiné i získání závazného stanoviska od MěÚ Bystřice pod Hostýnem) byla plánovaná akce provedena ve dnech 20. – 23. září 2007. Zásluhou obou obcí byl pořízen stavební materiál a spolu se základními pracovními pomůckami byl velmi komplikovaným způsobem dopraven až na terénní plošinu pod torzem biskupova paláce. Společnost Polypeje, působící na hradě Cimburk u Koryčan, zhotovila a až na místo dodala kvalitní kopii odcizeného středního sloupku ostění, jejíž výrobu financovaly Lesy ČR.

Vlastní práce prováděla skupina dobrovolníků z řad státní památkové péče i z dobrovolných organizací, především ze zlínské pobočky KAS (nelze opomenout i aktivní a přínosnou účast zástupce brněnské pobočky). Dochovaná situace byla znovu odborně začištěna a zdokumentována. Při těchto pracích byly zjištěny velmi zajímavé detaily, související jednak s fixací okenic a rovněž s uzavíráním dveří, nacházejících se v sousedství zkoumaného okna (dokumentace nálezů bude podrobněji publikována jinde). Poté došlo k opětovnému osazení zbylých okenních stojek

na původní místa a rovněž byl osazen i nový dělicí sloupek. Na parapet okna, který obsahoval zmíněné velmi zajímavé stavební detaily, byla nasypána ochranná vrstva písku, na kterou byla položena geotextilie. Na ni potom byla založena novodobá zazdívká okenního otvoru. Čelní fasáda zazdívký ustupovala za fasádu paláce, aby okosení bloků ostění bylo viditelné, šifka zazdívký nezaujala celou šíři původní zdi (ta činila cca 2m) a vnitřní špalety okenní niky tedy zůstaly volné. Ochranná nadezdívka byla provedena z místního kamene, charakterem vrstvení líce i řemeslnou

úrovň nenarušuje výraz originálního zdiva. Koruna zdiva nebyla srovnávána do plochy, ale má nepravidelný průběh se spádem k lícům.

Provedené opatření splnilo zamýšlený účel. Zajistilo účinnou konzervaci cenného stavebně – architektonického detailu a umožnilo jeho pohledovou prezentaci pro návštěvníky. Přeji Šaumburku, aby mezi jeho návštěvníky ubylo zlodějů, vandalů i těch „neinformovaných“, kteří by se, byť v dobré víře, podíleli na jeho dalším ničení. A samozřejmě,

Hrad Šaumburk, zbytek účastníků, kteří vytrvali až do svého závěru akce – neděle 23. září 2007 (foto autor).

na závěr děkuji všem, kteří se na provedení této akce podíleli; především starostům okolních obcí, panu Rostislavu Dubjákovi (Podhradní Lhota) a panu Josefu Mrázkovi (Rajnochovice) a rovněž Ing. Jiřímu Vašíkovi (Lesy ČR, LS Bystřice pod Hostýnem). Dále samozřejmě všem účastníkům prací, které zde alespoň vyjmenujme: Aleš Drechsler, Alexandra Hurtová, Jiří Janál, Dalibor Janiš, Eva Lidáková, Filip Manoušek, Jan Obšivác, Miroslav Pavlů, Martin a Zdeněk Petrujovi, Zdeněk Sadflek, Jan Štětina a Mikoláš Vrta.

Literatura: Janiš, D. – Kohoutek, J. 2002: Hrad a jejich úloha ve struktuře osídlení horního Pobečví. *Archaeologia historica* 27, s. 179 – 195; Kohoutek, J. 1995: Hrad y jihovýchodní Moravy. Zlín.

Panské sídlo ve Lhotě pod Radčem

Lhota pod Radčem (dříve též Velká Lhota, Dlouhá Lhota, Vlčková Lhota, okr. Rokycany, 498 m n. m.) je velkou pravidelnou kolonizační vesnicí s kostelem na prostranné obdélce návsi. Je připomínána od poloviny 14. století, kdy už zde byl kostel. Podle majitelů podacího práva ke kostelu je možné soudit, že ves byla z části příslušenstvím nevelkého panství hradu Mitrvaldu na skalnatém výběžku (680 m n. m.) masivu Radče (718 m n. m.) uprostřed zbirožských lesů.¹⁾ Roku 1374 Albert z Kolovrat učinil s Janem ze Smědčic úmluvu o rychtářství ve Vlčkově Lhotě. K rychtářství patřil lán pozemků; z poloviny měl Jan platit úrok, z druhé měl sloužit pánovi s koněm a samostřilem. Také měl držet řezníka, pekaře a krčmáře.²⁾ Na jiné části vsi byl zřejmě vladyčí statek, neboť podle berního rejstříku Plzeňského kraje z roku 1379 patřil majiteli mitrvaldského panství mimo jiné jen díl Lhoty;³⁾ druhý díl bohužel rejstříkem není zachycen. Panství patrně již v závěru 14. století neobývaného hradu Mitrvaldu bylo potom i s částí Lhoty drženo ke hradu Březině a v roce 1389 pak Jindřich z Elstrberka sedněním na Březině daroval pozemek blízko Lhoty Petrovi, faráři ve Vlčkově Lhotě.⁴⁾ Druhý, vladyčí díl mohl držet Štěpán ze Lhoty Vlčkovy v roce 1394,⁵⁾ avšak zůstává otázkou, zda se tato informace týká dílu Lhoty pod Radčem, neboť zmíněný Štěpán je tehdy jmenován ve sporu o odúmrť ve Vltavském a Kamýčském kraji.⁶⁾

Podle A. Sedláčka tedy náležela jedna část Lhoty k Březině a s ní se dostala k Oseku, zatímco druhá část pak náležela k Rokycanům. K Rokycanům se část Dlouhé Lhoty (5 osedlých) však dostala až koupí od panovníka roku 1575. Od Rokycan byla roku 1584 koupena ke Zbirohu. Sedláček se také domníval, že část Lhoty pod Radčem v 16. století patřila k Točnicku (to se však nezdá být moc pravděpodobným). Při pobělohorských konfiskacích byla část Lhoty náležející ke statku Osek taktéž připojena roku 1623 ke zbirožskému císařskému panství, čímž byla ves majetkově sjednocena.⁷⁾

Za třicetileté války byla Lhota těžce postižena. Počátkem března 1640 psal zbirožský hejtman královské komoře, že na panství byly „do gruntu spáleny“ určité vesnice. Je mezi nimi jmenována i Lhota. Roku 1641 je zaznamenáno, že ze Lhoty oralo na panském 24 potahů, nyní jen jeden.⁸⁾ Ještě v roce 1654 byla ve Lhotě polovina všech usedlostí pustá.⁹⁾ Nastala situace přispěla k tomu, že ve Lhotě vzniklo panské sídlo, které se i přes velkou snahu autorům soupisu panských sídel v západních Čechách nepodařilo odhalit.¹⁰⁾

Nejprve se musíme blíže podívat na správu zbirožských lesů. V dopisech zbirožského hejtmána Kolence české komoře se mluví o zvěřině odeslané panem fořtmistrem k arcikněžecímu dvoru (1639), o vyhoření poloviny města Žebráka, kdy pan fořtmistr pohořelým vyměřil na opravy určitý úsek lesa (1640). Fořtmistrovi (podle editora Ondřej Klug z Ensu) v Žebráku také shořel pěkně vystavěný dům s nábytky, plnou stodolou a sladovnou. Dal se do stavění, ale nadělal dluhy (1642). Fořtmistr měl také na starosti nařídít v případě jejich úrody sběr žaludů pro zvěř a jejich usušení v pecích (1643). Uvedeného roku je zbirožský fořtmistr přímo jmenován – byl jím Wolf Klug – podle editorského rejstříku šlo o Ondřeje Volfa Kluga z Ensu. V roce 1647 byl již fořtmistrem Rudolf Klug z Ensu (otčím Viléma Schürera z Waldhaimu, majitele dobořské železné hutě); toho roku Vilémovi vyměřoval určitý okřesek lesa. Ondřej Volf Klug, fořtmistr císařských panství Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr, totiž zemřel – roku 1651 se mluví o jeho vdově, bydlící v Žebráku.¹¹⁾ Označení fořtmistr zní v doslovném překladu „mistr hvozdu“; je možné jej nazývat lesmistrem. Vidíme, že měl na starosti jak zvěř a zvěřinu, tak i les, tedy dříví.

Další informace se dochovaly v Soupisu poddaných podle vry z roku 1651. Soupis pro zbirožské panství vyhotovil sám

hejtman panství, Jan Kolenc z Kolna (byl hejtmanem císařských panství Zbiroha, Točnicku a Králůva Dvora, jejichž správa sídlila na zbirožském zámku). Na zámku Zbirohu žil on sám, dále písaři důchodní, obroční, listovní, kancelářský, pojezdý, potom maršál, kuchař, kuchařka, kovář, tovaryš, vinopalka, hlásný, vrátný, 3 děvečky, 3 pacholata, a příslušné manželky, celkem 25 osob. Při zámeckém pivovaru žilo 10 osob (jako sládek, bečvář a pod.), při dvoře Švabíně pod zámkem 9 osob (šafář a pod.).¹²⁾ Osobu s funkcí úředníka, majícího na starost rozsáhlé zbirožské lesy, na zbirožském zámku nebo v dalších vrchnostenských objektech u něj postrádáme.

Podle téhož Soupisu z roku 1651 totiž žil ve vsi Dlouhé Lhotě (tj. ve Lhotě pod Radčem) osmačtyřicetiletý Rudolf „Klnej“, osoba erbovní, „forstmistr“, a s ním v jeho sídle pohůnek, kuchařka, podruhyň, dvě děvečky a dvě pacholata, zřejmě zajišťující chod jeho hospodářství a domácnosti. Ve vsi byl usazen také ještě hajný.¹³⁾ Podle berní ruly z roku 1654 je mezi lhotskými rolníky uveden také pan Rudolf Klug z Enzu, mající 41 strychů orných rolí, 14 strychů porostlin, 4 potahy, 6 krav, 12 jalovic, 35 ovcí, 16 sviní. Byl „J. Mti Cís. forstmistr“ a je připomenuto, že ke svému dvoru připojil chalupy Loukotovskou a Pazderovskou.¹⁴⁾ Tím se zřejmě zvýšilo množství jeho pozemků, neboť ostatní Lhotští mají nejvíce po 15 str. orné půdy, nejvíce veškeré půdy 31 strychů. Co se týče jeho rodového jména, je vidět, že bylo v Soupisu zkomoleno či špatně přečteno.

Ještě je třeba připomenout, že v městyse Zbirohu žil podle Soupisu z roku 1651 pětáctýřicetiletý pan Jan Kryštof Sachs, též osoba erbovní, s šestnáctiletou manželkou Annou. Sachs zastával funkci označenou jako „Hoffjäger“¹⁵⁾ (z německého *der Hofjäger* – dvorní myslivec či lovec, lovcí). V edici berní ruly, zachycující stav okolo roku 1654, je mezi zbirožské rolníky (vlastně sedláky) započítán i Jan Kryštof Hes s 20 strychy pozemků (podobně jako ostatní), dvěma potahy, třemi kravami, čtyřmi jalovicemi, 11 ovcemi a 6 sviněmi. V rubrice „handle a živnosti“ stojí: „hofjager“. Editor poznamenává, že originál berní ruly je v místech uvedeného zápisu zničen a text byl doplněn podle výpisu z berní ruly z roku 1722.¹⁶⁾ Vidíme, že špatným čtením či opisem se nám hofjager Sachs změnil na Hese. V matrice fary v Drahoňově Újezdě (viz dále) je pan hofjager Jan Kryštof (bez příjmi) v letech 1643 – 1651 často zaznamenán jako kmotr, v jednom případě je roku 1646 uvedena i jeho manželka Barbora a téhož roku je za jeho jménem a funkcí poznamenáno: toho času v městyse Zbiroze pozůstávající.¹⁷⁾ Zdá se, že Barbora zemřela a Sachs se znovu oženil s mladičkou Annou.

Srovnáme-li označení povolání obou „erbovních“ osob, zdá se, že osobou, zodpovědnou za císařské zbirožské lesy byl fořtmistr, zatímco hofjager měl na starosti lov zvěře a péči o ní, i když se jejich povinnosti někdy prolínaly. Lesmistr byl patrně lovčím nadřízeným. Vidíme, že lesmistr Ondřej Volf Klug z Ensu měl dům v Žebráku a po vyhoření se zadlužil; vdova po něm však potom dále v Žebráku bydlela. V jakém příbuzenství byli Ondřej Volf a Rudolf Klugové se nepodařilo zjistit, ale je zřejmé, že Rudolf vlastnil ve Lhotě pod Radčem dvůr (tj. selský dvůr, který získal až po vypálení vsi?), k němuž ještě připojil pozemky od dvou (pustých?) chalup. Obydlil ve dvoře zřejmě upravil a vybavil přiměřeně ke svému postavení a funkci.

Fary ve Zbiroze i ve Lhotě pod Radčem byly tehdy neosazeny a byly filiálními k faře v Drahoňově Újezdě, kde byl v roce 1654 potomku zbirožského obročního písaře za kmotra urozený a statečný rytíř, pan Rudolf Klug z Ensu, císařských panství Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr fořtmistr, tak jako roku 1660 dítěti zbirožského fišmistra (měl na starosti rybníční hospodářství). V roce 1661 byla při křtu ze Lhoty kmotrou Magdaléna Polyxena, domovská hospodyně pana fořtmistra.¹⁸⁾ Můžeme konstatovat, že Rudolf Klug byl vdovcem a někdy po tomto roce své sídlo a hospodářství ve Lhotě pod Radčem nejspíše prodal a přišel i o funkci fořtmistra.

Kupcem byl zřejmě urozený a statečný rytíř, pan Jan Dytrych Mangolt z Mangoltu, fořtmistr císařského zbirožského, točnického a královodvorského panství, který spolu s manželkou, urozenou paní Annou Barborou, rozenou „Sumrovou z Hefetic“ (tj. Zumr z Herstošic?) je v letech 1663 – 1673 velmi často připomínán v nejstarší matrice fary Drahoňův Újezd. Měli též několik potomků. Anna Kateřina (1664) byla pokřtěna „v privátním domě“ svého otce, patrně z důvodu obavy o její život. Jan Jiří (1665), Vojtěch (1666), Kateřina Saloména (1668) a Josef (1660) byli pokřtěni v kostele sv. Apoštolů Filipa a Jakuba ve vsi Lhotě. Paní Anna Barbora je jednou označena „ze Lhoty“ a jednou se nechala ve funkci kmotry zastoupit hajnou ze Lhoty.¹⁹⁾ Je evidentní, že rodina žila ve Lhotě pod Radčem a privátní dům byl rytířským sídlem fořtmistra. Ještě v roce 1675 se ve Lhotě uvedeným rodičům narodila dcera Anna, pokřtěná ale v Radnicích, kde byli také roku 1696 oddáni urozený pan Bernard Klymer, šichtmistr radnických železných hutí, a urozená panna Alžběta, „dcera po někdy dobré paměti urozeného pana Mangolta z Mangoltu někdy ve Lhotě“ císařského fořtmistra.²⁰⁾ Od roku 1688 je připomínána manželka „glasmistra“ Šimona Regera ze Sklené Huti na zbirožském panství, urozená paní Ludmila, rozená z Mangoltu,²¹⁾ možná sestra fořtmistra Jana Dytrycha Mangolta. Sklábí a hutníci železa potřebovali pro svou činnost obrovské množství dřeva a je příznačné, že se často stávali příbuznými úředníka, rozhodujícího o použití dřeva z císařských lesů.

Znovu se musíme zmínit o zbirožských císařských hofjagrech – lovčích. Naposledy jsme k roku 1654 zaznamenali lovčího Jana Kryštofa Sachse, sídlícího v městečku Zbiroze. Dalším matrikami zachyceným lovčím je urozený pán Jan Vilém Materna, hofjagr císařského zbirožského panství, a jeho manželka, urozená paní Mařena (Mařenka), rozená Chrástková z „Engkeburku“. Jako kmotři vystupují v letech 1663 – 1667, aniž by matrika o nich prozrazovala něco bližšího.²²⁾

Roku 1669 se nechal v kmotrovství zastupovat a roku 1673 tuto funkci vykonával pan Michal Khorl (? – nejisté čtení), hofjagr císařského zbirožského panství.²³⁾ V roce 1678 pak kmotroval v kostele sv. Mikuláše ve Zbiroze urozený a statečný rytíř, pan Antonín Pernko z Šenreitu, císařského zbirožského panství hofjagr, a také urozená paní Ester Pernklová, rozená Dobřenská, patrně jako manželka.²⁴⁾

Někdy po roce 1675 zemřel ve Lhotě pod Radčem lesmistr Jan Dytrych Mangold a zdejší rytířské sídlo patrně koupil od jeho dědiců další lovčí, neboť roku 1689 byla dítěti, narozenému ve Sklené Huti, za kmotru urozená panna Alena, dcera pana hofjagra z Dlouhé Lhoty. Při křtu dětí sklářského mistra Šimona Rígera byl kmotrem v roce 1693 hofjagr zbirožského panství, urozený pan „Vencel“ Plot z Konařin, podruhé roku 1697 nazvaný Václavem Fridrichem Plotem z Konařin, hofjagrem ze Lhoty.²⁵⁾ Více nám knihy nejstarších matrik far Drahoňův Újezd a Radnice o císařských lesmistrech a lovčích neprozrazují.

Málo podrobný topograf J. Schaller se k roku 1788 o ničem, co by se mohlo vztahovat k sídlu ve Lhotě, nezmiňuje.²⁶⁾ Na mapě stabilního katastru z roku 1839 je zakreslena Lhota pod Radčem oproti starším mapám podrobně a přesně. Usedlosti, z velké většiny dřevěné, obklopují velkou obdélnou náves, v jejíž severovýchodní části existuje parazitní zástavba, zatímco v jihozápadní části stojí volně kostel. Za ním, v jižním „nároží“ návsi, zaujme parcela s domem č. 39. V čele parcely je po obou stranách vjezdu zahrada (u jiných parcel je alespoň z jedné strany vjezdu stavení), na nádvoří vodní nádrž (i na některých jiných parcelách) a až v zadní části parcely je situován větší, mírně obdélný (až téměř čtvercový) zděný dům. Jeho nádvorní strana je opatřena úzkou dřevěnou přístavbou s výstupkem uprostřed. Nalevo od tohoto domu (v pohledu od vjezdu) je nevelký dřevěný objekt, napravo v rohu parcely je uskupení větších dřevěných objektů.²⁷⁾

Topograf J. G. Sommer k roku 1849 již zaznamenává lesní úřad (Forstamt) ve Zbiroze, jemuž bylo podřízeno na panství 7 nadlesníků a adjunktů a 18 hajných – žádný z nich již nesídlil ve Lhotě pod Radčem. Zato tu nalézáme sídlo vrchnostenského sta-

vebního úřadu (Bauamt), v němž byli zaměstnáni stavební správce (vedoucí úřadu), adjunkt a písař, který byl zároveň kreslíčem.²⁸⁾ Opět je velmi podivné, že stavební úřad sídlil ve Lhotě a ne ve Zbiroze na zámku nebo alespoň v „podzámečí“. Je možné to snad vysvětlit tím, že při reorganizaci lesní správy na panství se uvolnilo její bývalé sídlo ve Lhotě, do nějž byl pak stavební úřad umístěn. Tato hypotéza je však možná pouze za předpokladu, že někdejší lhotské sídlo urozených lesmistřů a lovčích zbirožského panství někdy předtím koupilo.

Dnes jsou na parcele náležející k bývalému č. 39 objekty čp. 26, 27 a 62; dům, který by podle mapy stabilního katastru z roku 1839 mohl být někdejší panovnickým sídlem, stále existuje.²⁹⁾ Domněnku, že právě on je sídlem císařských lesmistřů a lovčích a potom budovou stavebního úřadu zbirožského panství, by mohl potvrdit nebo vyvrátit stavební průzkum objektu a další archivní bádání. Za zmínku také stojí stručný popis vsi z počátku 20. století: Ve Lhotě je kostel, fara, škola, 3 hostince, velice úhledná myslivna a opodál obecní mlýn. Ostatní domy jsou povětze dřevěné.³⁰⁾ Možná bylo po zániku patrimoniálního zřízení ze stavebního úřadu zřízeno opět obydlí, související s okolními lesy.

Známe tedy zatím tři urozené osoby, zastávající úřad lesmistra či lovčího na císařském zbirožském panství a sídlící ve Lhotě pod Radčem. Panské sídlo nebo snad lépe „sídlu společenských elit“ zde vzniklo někdy mezi lety 1640 a 1647 a bylo asi později užíváno jako sídlo stavebního úřadu a posléze snad jako myslivna. Někteří urození lovčí sídlili v městečku Zbiroze a tak můžeme doplnit západočeský soupis těchto objektů³¹⁾ jak o Lhotu pod Radčem, tak i o město Zbiroh.

Poznámky: 1) Srovnej Rožmberský, P.: Mitrvald a Mitrvald, Hláška XIV/2003, s. 49 – 50. 2) Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého VI. Praha 1934 (2. vydání), s. 262. 3) Ermler, J. (ed.): Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379. Prag 1876, s. 8. 4) Sedláček, A.: Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1908, s. 526. 5) Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II. Praha 1949, s. 555. 6) Archiv český (edice) XXXI, s. 158. 7) Citace v pozn. 4 a 5. 8) Pohl, J. (ed.): Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točnicka i Králova Dvora z let 1639 až 1642. In: Věstník Královské české společnosti nauk (tj. historická). Praha 1907, s. 24 – 25, 69. 9) Doskočil, K.: Berní rula 2 – popis Čech r. 1654 II. Praha 1954, s. 491. 10) Karel, T. – Krémář, L.: Panská sídla v západních Čechách – Plzeňsko. České Budějovice 2006. 11) Citace v pozn. 8, s. 7, 32, 114; Pohl, J. (ed.): Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točnicka, Králova Dvora z let 1643 až 1646-7. In: Věstník Královské české společnosti nauk (tj. historická). Praha 1911, s. 17, 25, 104 – 105, 107; Pohl, J. (ed.): Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točnicka, Králova Dvora, z let 1651 až 1652. In: Věstník Královské české společnosti nauk (tj. historická). Praha 1912, s. 29. 12) Klímová, H. (ed.): Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – Berounsko. Praha 2003, s. 285. 13) Citace v pozn. 12, s. 302 – 303. 14) Hradecký, E. (ed.) 1952: Berní rula 26 – kraj Podbrdský. Praha, s. 60. 15) Citace v pozn. 12, s. 289, 291. 16) Citace v pozn. 14, s. 53 – 54. 17) Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik, fara Drahoňův Újezd, kniha 1, s. 42, 58, 59, 60, 62, 67, 73, 76. 18) Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik, fara Drahoňův Újezd, kniha 1, s. 42, 58, 59, 60, 62, 67, 73, 76. 19) Citace v pozn. 17, s. 112, 113, 115 – 117, 120 – 122, 124, 125, 127, 132 – 135, 137 – 143, 145, 150, 151. 20) Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik, fara Radnice, kniha 1, fol. 15v, 184v. 21) Citace v pozn. 20, např. fol. 108, 142v, 44v. 22) Citace v pozn. 17, s. 112, 113, 115, 117, 122, 124, 129. 23) Citace v pozn. 17, s. 139, 151. 24) Citace v pozn. 17, s. 167. 25) Citace v pozn. 20, fol. 117v, 142v, 44v. 26) Schaller, J. 1788: Topographie des Königreichs Böhmen VII. Prag und Wien, s. 45. 27) <http://oldmaps.geolab.cz/>. 28) Sommer, J. G. 1849: Das Königreich Böhmen XVI. Prag, s. 259, 261. 29) Portál Plzeňského kraje, mapové služby. 30) Lego, F. 1909: Lhota a hrad na Radči, Brdský kraj I, s. 215. 31) Citace v pozn. 10.

Petr Rožmberský

Val nebo násep

Na stránkách Hláska se setkáváme s příspěvkem, které upřesňují terminologii (P. Rožmberský, Hláska XVII/2007, s. 29; P. Nosek, Hláska XVII/2006, s. 46). Nejednoznačně se v kastelologické literatuře používají také termíny val a násep (k rozlišení termínů viz M. Čížmář: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku, Libri 2004, s. 276, 279). Termínem val by měla být označována rozvalením zaniklá nadzemní část opevnění, která pod destruktivním povrchem skrývá relikty hradiště. V tomto smyslu by se nemělo užívat spojení například „hradiště bylo opevněno valem“, ale lépe „pozůstatkem opevnění hradiště je val“. Naproti tomu násep je zemní těleso vzniklé nasypaním zeminy na terén bez vnitřní konstrukce. V tomto smyslu by bylo dobré užívat spojení „na vnější straně příkopu se nacházel násep“.

Josef Unger

Močidlany – problematika lokace tvrziště

Zaniklá ves Močidlany, která se nacházela na území dnešního města Kladno, se připomíná poprvé v roce 1378, kdy je uváděn Hrdoň z Močidlan z vedlejší větve Kladenských z Kladna (Anděl 1984, 331), sídlící na tvrzi s poplužním dvorem a vlastníci zde také dvory kneců. Ve stejnou dobu v Močidlech ještě držel Pavlík z Újezda druhý dvůr poplužní. Na počátku 15. století Modlibor z Močidlan kupuje druhou část a ves majetkově sjednotil (Mottl 1878, 340). Vdova po něm Anna se ještě dvakrát vdala a osudy Močidlan jsou spjaty s potomky ze svazku s Václavem z Ploštic. Mezi jejich dvě dcery bylo rozděleno dědictví v Močidlech, jedna z nich svou část prodala roku 1447 pánům Jindřichovi a Benešovi z Kolovrat a Libštejna. O tvrzi zmínka v tomto dělení a prodeji není, lze však předpokládat, že zůstala v držení druhé dcery, které připadla větší část vsi a okolního majetku (Mottl 1878, 342). Ta nakonec roku 1453 pustě Močidlany prodává Jindřichovi z Kolovrat a Libštejna (Anděl 1984, 331). Poslední zmínkou, kde je uváděna výslovně ve větu majetku tvrz a částečně i její lokalizace je dělení buštěhradského panství v roce 1547 mezi Vladislava a Ludvíka z Kolovrat: „Močidlany ves i tvrz pustá, dva rybníky, jeden dolejší na 15 kop, druhý nad tvrzi na 10 kop“ násady (Mottl 1878, 343 – 344).

Přesná lokalizace je dnes téměř nemožná díky značné proměně krajiny vzhledem k účinkům průmyslu a rozvíjející se zástavby. Setkáváme se také v těchto místech s překvapivou absencí archeologických nálezů z období vrcholného středověku oproti četně zastoupeným předešlým obdobím. Jediným vodítkem jsou písemné prameny a vizuální prospekce dochovaných rysů krajiny. V případě Močidlan jsou předpokládány dvě nejpravděpodobnější místa existence tvrže. Jedním z nich je dnes zastavěný hřbet ve směru sever – jih v části vsi nazývané „Na šestém“. Druhým je lokace do polohy zvané „Na Homolce“ poblíž křižovatky ulic Kralupská a Libušina. Toto místo však bylo značně navýšeno a změněno stavebními úpravami při výstavbě mostních konstrukcí pro závod Poltí. Z letecké prospekce jsou známy objekty nedaleko druhého místa, kde v blízkosti vodoteče na zatravněném prostoru jsou indikovány objekty v podobě pravoúhlé stavby v určitém parcelačním systému. Za pozůstatek minulé krajiny jsou považovány dva rybníky, kdy tzv. Dřívský rybník zanikl na počátku 20. století a druhý ještě v dobách dřívějších. Dobře jsou však patry na prvním vojenském mapování (<http://oldmaps.geolab.cz>, mapový list c089). Pozoruhodné jsou císařské otisky stabilního katastru z roku 1840 (<http://archivnimapy.cz>, č. 1591-1-002/003), kde první domnělá poloha je prostý hřbet, který by vyžadoval umělé fortifikační terénní úpravy, zatímco druhá poloha, možná trochu parcelačně uchovanějšího tvaru, byl „oválný“ vyvýšený prostor chráněný z jedné strany rybníkem a ze tří stran výpustěmi rybníka, sbíhajícími se za pahorkem, na mapě stabilního katastru značený jako suché místo mezi okolními mokřinami. Kdy došlo k samotnému zániku reliéfních příznaků tvrziště není známo, ale jisté je, že na počátku 17. století znatelné bylo (Anděl 1984,

331). Výše uvedená zpráva z roku 1547 určuje situační vztah tvrziště se dvěma rybníky a vzhledem k poloze vodoteče vůči prvnímu i druhému místu se domnívám, že správnou je druhá poloha zvaná „Na Homolce“. Správnost tvrzení by bylo možné ověřit jedině archeologickým výzkumem či dohledem během stavebních výkopových prací, avšak současný charakter zástavby domnělé plochy neumožňuje samostatnou výzkumnou terénní činnost.

Literatura: Anděl, R. 1984: Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy, Praha. Mottl, J. 1878: Stopy zaniklých osad v okrese Unhošťském, Památky archeologické X, 329 – 344. Milan Procházka

Po stopách zaniklých sídel v Čechách 1

Naše současná znalost o množství panských sídel na českém venkově v 15. až 17. století je i přes probíhající podrobné průzkumy řady oblastí stále nedostatečná. Dokladem takového tvrzení jsou samotné výsledky průzkumů, které buďto přímo potvrzují existenci panských sídel v místech, kde je badatelé dosud nehledali, nebo alespoň přinášejí údaje, dovolující jejich existenci oprávněně předpokládat. Věc má však jeden velký háček. Pravdou totiž zůstává, že základním zdrojem informací o nově zjištěných sídlech dosud jsou – pohříchu – především písemné prameny, a zvláště prameny týkající se míst, jimž dosud nebyla vzhledem k jejich „bezvýznamnosti“ věnována odpovídající pozornost, tj. zvláště míst, jimiž se nezabývali badatelé jako August Sedláček a mnozí další regionální historici. Znamená to tedy, že naše historická věda, a zvláště historická topografie, má na tomto poli velký dluh, neboť po dlouhou dobu neprováděla systematické a všestranné zkoumání jednotlivých regionů.

Informace ukryté v písemných pramenech však jsou sice schopny existenci sídla doložit, leč v převážné většině případů nemohou vzhledem k vlastní podstatě pramenů poskytnout potřebné doklady o umístění a stavební podobě sídla. Tyto informace nám proto většinou unikají, takže můžeme jen předpokládat, že nově doložená panská sídla stávala v poplužních dvorech a pravděpodobně se výrazně nelišila od ostatní vesnické zástavby. Taková zjištění jsou samozřejmě nedostatečná, pro popisy panských sídel bez dalších informací získaných jiným způsobem jen těžko využitelná. A tu vystupují do popředí další problémy. Kromě trestuhodného zanedbání výzkumu písemných pramenů je nutné připomenout velký dluh v provádění terénních průzkumů vsí a archeologické terénní prospekci. Konečně pak stále nedostatečně vymezen zůstává vlastní obsah termínu „panské sídlo“. Na dokreslení této skutečnosti stačí zmínit např. dosud neřešené souvislosti ohledně mlýnů doložených poměrně často jako sídla nižší šlechty či nejasné vymezení pojmu tzv. rezidenčních dvorů, tj. situace, kdy poplužní dvory sloužily jako centrum správy majetku a sídla majitelů, a v neposlední řadě konečně také souběžné užívání termínů dvůr a tvrz, jako tomu bylo třeba v případě sídla v Hořenicích na Náchodsku¹⁾ a jinde.

Po konstatování nepříliš radostné reality se můžeme oprávněně zeptat, jak obsah výše uvedených řádek souvisí s názvem příspěvku. Je totiž zřejmé, že by bylo velmi potřebné začít provádět systematické průzkumy jednotlivých regionů, následně soustředit pokud možno veškeré informace o panských sídlech a porovnat je se současným poznáním. Protože však realizace tak rozsáhlého záměru je v současné době a za současných podmínek, zejména organizačních, neproveditelná, zbývá bohužel pouze provádění víceméně náhodných sond ve vybraných typech písemných pramenů s důrazem kladeným na získávání dokladů o panských sídlech, doložených dosud výhradně právě jen písemnými prameny. Po určité době se pak můžeme pokusit o rozbor informací s obecnými závěry včetně nástinu stavební podoby panských sídel, bude-li to vůbec možné. Je samozřejmé, že v průběhu tohoto „nekonečného příběhu“ budou získávány stále nové informace, doplňující či naopak korigující mezitím dosažený stav poznání; s tím se však musíme smířit. Vydejme se proto na cestu. V několika rozsahem menších příspěvcích bude-

me putovat po Čechách a seznamovat se s útržkovitými údaji o dávno zaniklých „rezidencích“ slechtických vlastníků stávajících většinou v místech, kde je dosud nikdo nehledal.

Zaniklá ves a panské sídlo Svatobor – Svatobor Háj

Pět kilometrů západně od Sušice (okr. Klatovy), pod svahem památného Svatoboru, je rozložena ves Svojsice se starobyloou tvrzí. S její historií je nerozlučně spjat rod Cílů ze Svojsic, mající v ní kolébku. Cílové vlastnili kromě rodových Svojsic množství dalších panských sídel a vsí. Většinu z nich poměrně dobře známe, některá jsou však stále ještě záhadná. K nim patří dávno zaniklé sídlo a ves Svatobor, po němž čas zřejmě již zahladil všechny stopy.

Počátky tohoto sídla a vsi neznáme. Z bližších souvislostí můžeme předpokládat, že byly bezprostředně spojeny se svojsickým statkem, resp. s jeho vývojem během první poloviny 16. století. Svojsice tehdy patřily Petrovi Cílovi, který žil na tamní tvrzí s manželkou Uršulou, rozenou Želinskou ze Sebuzzna, se syny Janem, Benešem a Václavem a dcerou Voršilou. Po manželčině úmrtí se Petr oženil podruhé s Kristýnou, rozenou Hradištskou z Hořovic. Zemřel v roce 1555 a byl pochován ve svojsickém kostele. Majetek po něm převzaly jeho děti. Bratři sestru zřejmě vyplatili a sami se ještě v téže roce rozdělili o veškeré nemovitosti. Zatímco druhorozený Beneš Cíl obdržel Dolejší Krušec s Javoříčkem, Trpěšicemi, Čimicemi, Zadním Myslívem a Novou Vískou a nejstarší Jan dostal jako další díl vesnice Jiřičnou, Tršice, Novou Ves, Čeletice a Odolenov, nejmladšímu Václavovi zůstaly rodové Svojsice, konkrétně „tvrz Svojsice tak, jakž ve svém položení jest, při té tvrzí dvůr poplužní s dědinami, lukami, s pivovarem a sladovnou, a to všecko s plným právem“, vsi Svojsice a Čeletice.³⁾ Každý bratr poté převzal dědičný podíl. Převzetí jednotlivých dílů bratry dokládají záznamy z odhadu majetku stavů Českého království z roku 1557, podle nichž platil Beneš zemskou berní z majetku ve výši 476 kop českých grošů a Jan přiznal majetek za 950 kop, tedy téměř přesný dvojnásobek, což však bylo způsobeno skutečností, že příznání vyhotovil i za majetek tehdy ještě nedospělého bratra Václava.³⁾

Jak z uvedených informací celkem logicky vyplývá, majetek s panským sídlem zdědil jen nejmladší Václav. Proto bylo dosud předpokládáno, že starší bratři převzali podíly a záhy po roce 1555 si na nich vystavěli nová panská sídla, konkrétně Jan v Jiřičné a Beneš vystavěl centrum nového statku z Dolejšího Krušce.⁴⁾ Nová zjištění však dokazují, že k tomuto aktu přistoupil přece jen o něco později. Beneš se totiž nepsal s přídomkem po Dolejším Krušci ani ve zmíněném odhadu z roku 1557 a v tituláři vydaném o rok dříve není dokonce vůbec uveden. Přídomek po Dolejším Krušci použil poprvé, pokud je dosud známo, až v roce 1564, kdy byl obeslán Václavem Mláčovským z Těšnice ke komornímu soudu, neboť na něj v Dlouhé Vsi v domě Jana Tomka z Čejkov bez příčiny vytažil zbraň a zranil ho.⁵⁾ Kde tedy sídlil do té doby, když rodové Svojsice mu již nepatřily?

Beneš zpočátku snad využíval rodovou svojsickou tvrz, později si ale nechal vystavět nové sídlo poblíž rodiště. Vybral si k tomu vísku, která dosud unikala, jak již výše zmíněno, našemu poznání. Svojsice leží necelé tři kilometry vzdušnou čarou severozápadně od Svatoboru. A právě někde v tomto prostoru, mezi vsí a známým vrchem, tehdy stávala ves, nesoucí jméno Svatobor či Svatobor Háj, pojmenovaná jistě po vrchu, pod nímž se rozkládala. Nevíme, kdy a kým byla založena. Nelze samozřejmě vyloučit, že k jejímu vzniku došlo teprve v průběhu první poloviny 16. věku, někdy za života Benešova otce Petra. Nejstarší doklad o její existenci a tamním panském sídle pochází z roku 1564, kdy uplynulo od rozdělení svojsických bratrů dlouhých devět let. Beneš se tehdy ocitl před soudem, k němuž ho pohnal sušický měšťan Martin Šimonovic a obvinil z napadení zbraní. Beneš Cíl je uveden v obeslání k soudu s přídomkem „na Svatoborze“.⁶⁾ V mladších dokladech o Beneši Cílovi již není Svatobor zmiňován. Beneš se zřejmě záhy poté odstěhoval do Dolejšího Krušce, kde souběžně stavěl novou tvrz, po níž se poprvé psal, jak výše zmíněno, také v roce 1564.

A jaký byl osud Svatoboru? Beneš ho pravděpodobně přenechal nevlastní matce Kristýně z Hořovic, která ho vlastnila a snad na něm také občas pobývala, ovšem nevíme, jak dlouho. Dosud známé doklady o ní jako majitelce Svatoboru pocházejí z roku 1569. Hned na jeho počátku, 21. ledna, se ocitla ve složité situaci, neboť „před dobrými lidmi“ slíbila Adamu Loubskému z Lub na Zalužanech půjčit vysokou částku 500 kop českých grošů; když slib nesplnila, Adam ji pohnal ještě v téže roce před komorní soud a obvinil z nesplnění slibu.⁷⁾ Kristýna byla v páhonu zapsána s přídomkem z Hořovic „na Svatoborzi hagi“. V listopadu pak byla paní Kristýna Cílová z Hořovic „a na Svatoborzi Hájí“ kmotrou Benešova syna Alexandra.⁸⁾ Ze zpráv lze usuzovat, že Kristýna držela Svatobor jako jakýsi vdovský „výměnek“. Po její smrti přešel tamní poplužní dvůr se sídlem velmi pravděpodobně do majetku nejmladšího Cíle, Václava, jenž ho připojil zpět ke svojsickému statku. Následující osudy vsi se sídlem zůstávají prozatím neznámé. Další dosud známou zprávu o ní totiž nacházíme až v roce 1680. Tehdy byl proveden na žádost Adama Bartoloměje Koce z Dobře na Kundraticích a Svojsičích úřední odhad druhého dílu svojsického statku, jehož správu vedl jako poručník sirotků a majetku po zesnulém Petru Kábovi z Rybčan. Taxátoři tehdy zjistili, že ke statku patřilo rozsáhlé příslušenství, mj. „s lomem kamene a dvorem dokonce pustým na poušti Svatobor řečeným, od kteréhož již za starodávna dědiny k poplužní svojsickému obráceny jsou“.⁹⁾ Tato zpráva tak dokládá, že svatoborský dvůr byl zřejmě nedlouho po jeho zpětném připojení ke Svojsicím ještě během druhé poloviny 16. století zrušen a vrchnostenský pozemek připojen ke svojsickému poplužnímu dvoru. Z něho byla pak dále přímo řízena jejich správa. Staré osídlení zřejmě záhy po roce 1680 definitivně zaniklo.

Výše uvedený přehled písemných pramenů se zmínkami o Svatoboru nechává badatele zcela na nejisté půdě. Jelikož pocházejí z poměrně krátkého časového úseku, nelze jejich rozбором říci nic o tamní vsi s dvorem, tím méně stanovit alespoň přibližně dobu jejich vzniku. A tak zůstává tajemstvím, zdali Svatobor vznikl až v 16. století nebo dříve, či zda tamní poplužní dvůr doložený přímou zmínkou v roce 1680 založil Petr Cíl nebo až jeho syn a dědic Beneš. Obdobná nejistota pak trvá také při pokusech o charakteristiku tamního panského sídla. Sporé zmínky o vsi s poplužním dvorem naprosto neumožňují vyjádřit se k němu konkrétněji. Jelikož je ani neuvádějí přímo, jak je ostatně v mnoha obdobných případech běžné, na jeho existenci dokážeme soudit jen z přídomků ve tvaru „na Svatoboře“, případně „na Svatoboře Hájí“, užíváných jeho majiteli. Nezbyvá tedy než zakončit toto pojednání konstatováním, že do doby, než budou nalezeny další doklady či informace o Svatoboru-Hájí, nevíme o bývalém sídle Cílů ze Svojsic naprosto nic.

Poznámky: 1) Kolektiv, Encyklopedie českých tvrzí, I. díl (A – J), Praha 1998, s. 198. 2) Národní archiv (dále NA) – Desky zemské větš (dále DZV) 55, fol. P 26 – Q 5, vklad z roku 1562. 3) Placht, Otto, Odhad majetku stavů království českého z r. 1557, Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. IV, Praha 1950, s. 77, č. 19, a s. 78, č. 68. 4) K dějinám statku podrobněji Úlovec, Jiří, Tvrz a zámeček v Dolejším Krušci u Hartmanic, Zlatá stezka 6, 1999, s. 145 – 164. 5) NA – Komorní soud (dále KomS) 64 (20 F), fol. B 6v – 7. 6) NA – KomS 63, fol. Q 16 – 16v (= fol. 340v – 341). 7) NA – KomS 14, fol. R 9v. 8) NA – Genealogická sbírka Wunschwitz, i. č. 57, kart. 6, paměti Cílů ze Svojsic, pag. 6. 9) NA – DZV 395, fol. D 2v, vklad z roku 1681. Jiří Úlovec

Už jste četli...?

České památky 18, 2007, č. 1/2. Časopis pro přátele památek a historie, vydává Český svaz ochránců památek, Mandlova 16, 320 23 Plzeň. Oblastí našeho zájmu se týká: L. Wettengl – Hrad Kyjov u Malesic, s. 4 – 7; V. Bezděková – III. Chlumčanství v době předbělohorské, s. 10 – 12 a V. Menčík – Pozvánka na výlet (Hamrštejn).

Dědictví Koruny české XVII, 2008, č. 1. Časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví, vydává Nezávislá památková unie. Z obsahu: L. Hubičková: Budeč – národní kulturní památka, s. 9. M. Paříková: Věčné léto v římské vile v Troji, s. 20.

Dějiny staveb 2007. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2007. Vydal Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavební historický průzkum. Plzeň 2007. Formát A4, 312 stran, množství černobílých vyobrazení – plánů, fotografií, vedut. Z obsahu: Hůrková, J. – Píčka, J.: Zámek Týnec u Klatov – stavební vývoj čestného dvora, s. 5 – 22; Plaček, M.: Ke stavebnímu vývoji zámku v Černé Hoře do konce 16. století, s. 44 – 52; Rybánský, J. – Skopec, J. – Zeman, V.: Tvrz Rotenhof v Markvarticích na Děčínsku, s. 53 – 62; Štětina, J.: Pozůstatky pozdně gotického průčelí východního paláce hradu v Kvasicích, s. 63 – 68; Vrla, R.: Poznámky ke stavebnímu vývoji hradu Brníčko, s. 69 – 80; Cejpková, M.: Hrad Mladějov, s. 81 – 84; Wasková, M. – Široký, R.: Bečov nad Teplou, horní hrad. Epigrafika a její přínos pro poznání stavebního vývoje, s. 85 – 97; Procházka, M.: Vrapice – šlechtické sídlo a sakrální stavba, s. 98 – 100; Kodera, P.: Neznámá ikonografie zámku Bělá, s. 101 – 107; Anderle, J.: Románská kaple na hradě Horšovský Týn, s. 195 – 200; Novobilský, M.: Zamyšlení nad vývojem jádra hradu Švihova, s. 225 – 250; Kyncl, T. – Měchura, P.: Nástín vývoje zastřešení Vladislavského sálu po požáru Pražského hradu v roce 1541, s. 261 – 270; Karel, T. – Knoll, V. – Klsák, J.: Nové poznatky k vývoji hradu Hartenberg v Hřebenec, s. 275 – 292. Publikaci lze objednat v Nakladatelství Ing. Petr Mikota, U Bachmače 10, 326 00 Plzeň nebo na e-mailu pmikota@post.cz.

Sborník Národního památkového ústavu ÚOP v Liberci 2007. Sborník má 181 stran. Z obsahu: I. Peřina: Stavební podoba hradu Zbiroh (okres Jablonec n. Nisou). P. Hartman, J. Prostředník: Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006. P. Hartman, J. Prostředník: Záchraný archeologický výzkum na hradu Valdštejn v roce 2007.

Sborník prací z historie a dějin umění 5/2008 (Klatovsko). Vydala Galerie Klatovy/Klenová. Sborník má 344 stran, obsahuje 27 barevných a 113 černobílých obrázků. Cena 150 Kč + poštovné, objednat ho lze e-mailem (info@gkk.cz). Předchozí sborníky: <http://www.gkk.cz/cz/sborniky/>. Z obsahu: M. Tetour: Stručně o středověké fortifikaci Sušice. J. Hůrková – J. Píčka: Archeologický výzkum v areálu dominikánského kláštera uvnitř hradeb v Klatovech. M. Tejček: Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů. J. Úlovec: Tvrz a zámek v Novém Čestíně u Klatov. Redakce

Z hradů, zámků a tvrzí

16. března 2008 jsme se vybaveni lehkou obuví a kovovým metrem vydali na zříceninu hradu nad pravým břehem Ohře u bývalé vsi Humnice, který je snad hradem Klejnštejnem. Lehkou obuv jsme záhy utopili v bahně, neboť bylo po dešti a všechny cesty a pěšiny zde byly rozježděny motokroso-

Klejnsštejn, válcová věž – bergfrit

vými stroji. Na hradě jsme přeměřili zdívo bergfritu a obvodové hradby. Vnitřní průměr válcové věže s dobře zachovaným vnitřním lícem v její spodní části činil 370 cm ve směru sever – jih. Šířka zdiva věže byla měřena v její jižní části, kde byl dobře znatelný i vnější líc u její paty. Tato zevní část zdiva se zdála být obnažena v nedávné době. Tloušťka zdiva byla 320 cm. Na různých místech byla přeměřena dobře zachovalá západní obvodová hradba. Její mocnost se pohybuje od 145 do 160 cm. Na ploše hradu je kromě uváděného paláce na konci ostrožny velké množství destrukcí. Zejména nás upoutal výrazný, téměř kruhový reliéf destrukce o průměru větším než sa-

Klejnsštejn – západní obvodová hradba

motný bergfrit, příkládající se k východní hradbě jen několik metrů od válcové věže. Povrchovým sběrem jsme získali celkem 13 úlomků keramiky. Většina střepů byla odborníky datována do 13. stol. Pouze 2 úlomky by bylo možno zařadit do mladšího období, do 15. stol, ale není to jisté. Obyvatelé hradu měli výborný výhled na značný úsek údolí řeky Ohře včetně Klášterce n. Ohří a na svahy Krušných hor od Klínovce přes Měděnec až na jejich chomutovskou část. Protějším břehu Ohře dominuje hrad Šumburk. Na plánu hradu v Ilustrované encyklopedii českých hradů je mylně orientována růžice světových stran. V místě zde uvedeného severu je ve skutečnosti západ.

Tvrz ve Štěpánovicích u Klatov je opravována majitelem panem Kaderou. Ve 3. podlaží byl zřízen byt a v současné době probíhají další citlivé práce na opravách tvrze, které nikterak nezasahují do původního vzhledu, a na úpravách jejího okolí. Při zevní prohlídce zdiva tvrze je zřejmé, že současný stav tvrze je výsledkem mnoha stavebních etap, případně dostaveb zborcených konstrukcí v důsledku statických poruch. Tato památka stejně jako četné zachované reliqvy poplužního dvora v jejím okolí přímo vybízejí k provedení řádného stavebně historického průzkumu. Tím by jistě došlo k doplnění zjednodušeného pohledu na stavební vývoj tvrze, uváděný v Encyklopedii českých tvrzí. O. Slahý

Zprávy z klubu Rada

Kontaktní adresa: KAS, Kopeckého sady 2, 301 36 Plzeň. Tel. 604261000, e-mail rozember@kar.zcu.cz.

Rada se sešla ke své řádné schůzi dne 4. června a rozhodla, že předplatné Hlásky na rok 2009 i „desátek“ za rok 2008 zůstanou na dosavadní výši – Hláška 40 Kč, desátek 10 Kč. **Pokladníci poboček** tedy mohou začít s **vybíráním příspěvků**. Bylo konstatováno, že sice mírně, ale přesto se zlepšila platební a oznamovací kázeň poboček. Pouze pobočka Brno dosud nezasílala Zprávu o hospodaření za r. 2007. Schůze dále potvrdila, že KAS bude pořádat konferenci Dějiny staveb 2009. Byly pověřeny konkrétní osoby pro získávání jednotlivých dotací a grantů a dobrovolnice Jitka Karlová, která bude mít na starosti ve spolupráci s pokladní jejich vyúčtování. Ve funkcích byli potvrzeni předseda Ing.

Anderle, místopředseda a sekretář Rožmberský, pokladní Mgr. Richterová, kontrolor účtů Světlík.

Technický redaktor Hlásky se omlouvá P. Noskovi a P. Šafránkovi, autorům příspěvku Středověké památky kantonu Wallis (Švýcarsko) část I a J. Úlovcovi, autoru článku Zaniklá tvrz ve Spůli u Janovic nad Úhlavou, neboť mu v minulém čísle Hlásky bohužel „utekl“ na s. 19 obrázek „Hmotová rekonstrukce zdi“ ze článku o Švýcarsku do článku o Spůli.

Redakce předpokládá, že členové během sezóny navštíví množství kastelologických objektů a že do uzávěrky příštího čísla (10. září) obdrží množství informací použitelných do rubriky „Z hradů, zámků a tvrzí“ a předem děkuje. Sekretář Rady znovu navrhuje, aby každá pobočka měla pro usnadnění spojení v kontaktní adrese také adresu e-mailovou. Zatím tento krok učinily pouze dvě pobočky. Funkcionáři ostatních poboček ať s laskavě ozvou na výše uvedený e-mail, nebo ať zatelefonují, že s tím nesouhlasí.

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, Kopeckého sady 2, 301 36 Plzeň. Tel. 604261000, e-mail rozmb@kar.zcu.cz.

Na klubových schůzkách U Vincenta (1. středa v měsíci, cca od 16. hod.) proběhly přednášky – v dubnu dr. J. Úlovec (z pražské pobočky) o ohrožených panských sídlech, v květnu T. Karla o starých stavebních plánech a v červnu M. Novobilského o stavebním vývoji jádra hradu Švihova. Přednášejícím a R. Trnkovi, zajišťujícímu techniku, děkujeme. O prázdninách se sice schůzky konají, ale bez přednášek. V září bude hovořit J. Hajšman o nových zjištěních týkajících se kostela sv. Jiří v Plzni – Doubravce.

Květnová členská schůze přijala sedm nových členů a vyloučila 13 osob, které neuhradili příspěvky za rok 2007. Řádně vystoupilo (a zaplatilo dlužnou částku) pět lidí. Pobočka tedy má 201 členů a udržela si tak 5 hlasů v Radě (hlas za každou začatou padesátku). Bylo doporučeno, aby členové získávali nové zájemce o členství. Dále bylo ustanoveno (nezvedne-li poplatky Rada) ponechat členské příspěvky za rok 2008 na stávající výši. Byla přednesena nabídka na vhodnější umístění klubové knihovny, neboť stávající výpůjční doba je pro většinu členstva nevyhovující. Výbor byl pověřen prohlídkou nabídnutých prostor a konečným rozhodnutím. Diskutovalo se o nutnosti větší aktuality internetových stránek klubu a o trasách na zájezdy a vycházky.

Květnová přednáška pro veřejnost prof. Škabradý (člena plzeňské pobočky) na téma „Památková rekonstrukce je vůl“ přilákala 40 posluchačů, kteří se dozvěděli něco o docela nedávných praktických a „konceptních“ v památkové péči.

Jarní autovycházka byla poznamenána vytrvalým deštěm. Kupodivu byla zatím nejnavštěvenější ze všech autovycházek. Ve vrcholné fázi se jí účastnilo v 11 autech 33 lidí a dva psi. Vedením byl pověřen Michal Bašta, který zajistil návštěvy jinak nepřístupných interiérů, za což ještě jednou děkujeme. Děkujeme také všem majitelům či správčům navštívených objektů za nevšední ochotu. První zastávkou byl augustiniánský klášter Pivoň, který opravuje občanské sdružení Aurelius. Neuvěřitelně zchátralý areál vstal z mrtvých. Celý je nově zastřešen, některé propadlé klenby a zřícené zdi znovu vyzděny. Zachráněn je i románsko-gotický kostelní závěr. Na další práce, které jsou nutné pro následné využití kláštera ať už jako společného dětského domova a domova důchodců či jako útulku pro opuštěné děti z míst válečných konfliktů se zatím nedostává peněz. Další navštívenou lokalitou byl hrad Starý Herštejn. Po náročném výstupu účastníci obdivovali umístění vlastního hradu na úzkém skalním bradle a také předhradí, kde byla nedávno zjištěna chlebová pec a vstupní brána. Na předhradí leží torzo zdiva jedné z věží, které sem spadlo z hradní skály. Na masivu zdiva silněm cca 2,5 m lze vidět jak vnější, tak i vnitřní líc kulaté věže. Následoval přesun do Poběžovic, kde se v hotelu Hubertus výprava posilila a ohřála, a potom prohlídka hradu přestavěného na zámek. Také zde probíhají opravy, limitované množstvím financí. V již opravených částech jsou zrestaurované staré fresky, erby a mladší lovecké výjevy, jako např. lov na

medvěda. Poslední majitel objektu, „podivín“ Hans Coudenhove-Calergi, přátelící se s egyptskou mumíí, vystavěl v areálu zámku věž, na níž jsme sice vystoupali, ale kochat se rozhledem na okolní kopce Českého lesa nebylo pro děšť a mlhu možné. V Hostouni jsme nahlédli do přízemí zámku, bývalé tvrze, sloužící dnes jako dětský domov. Klenby s výsečemi toho moc nenapověděly, podobně jako návštěva sklepa s valenou klenbou. Pod ním je ještě další patro sklepení, ovšem plné vody. V Mělnici je nad vsí tvrziště s dobře dochovanými příkopy a násy. Bylo asi před čtvrt stoletím archeologicky zkoumáno a jde o jedno z nejstarších zkoumaných sídel drobné šlechty, žijící okolo poloviny 13. století. Na vlastním středovém plochém pahorku stála dřevohlinitá věžová stavba. V současnosti je tvrziště a přilehlé okolí obehnané elektrickým ohradníkem. Při jeho přelézání našťastí nikdo nenapodobil faráře Otika z Troškovy komedie. Na náspech stála tři podivná, černá, chlupatá a rohatá zvířata – něco mezi pižmonem, jakem a zebrou. Šlo zřejmě o býka, krávu a jalovici. Býk, stojící vpředu, byl silně nedůvěřivý. Prohlédli jsme si raději protější část tvrziště, které uvedena zvířata „obhospodaňují“ tak, že zde neroste žádné křoví a byliny, které by ztěžovaly přehlednost lokality. Následovalo tvrziště v Tasnovicích, kde se dochovala polovina vodního příkopu

Podivný skot na valu mělnického tvrziště. V popředí býk (foto J. Richterová 2008)

Účastníci vycházky oddělení od skotu rýhou protínající příkop a val tvrziště v Mělnici (foto O. Slabý 2008)

a první podlaží kamenné, mírně obdélné stavby, patrně věžového paláce. Interiér byl nepřístupný a je využíván přilehlým zemědělským areálem jako skladiště. Při příjezdu do Puclic nás na tvrzi v pěkné poloze na skále nad rybníkem očekávala paní starostka, která při pohledu na tlupu mokřých a prochládlých lidí spráskla ruce a hned nás uvedla do společenské místnosti. Provedla nás potom areálem opravené tvrze, kde za pouhých 6 miliónů korun nákladů vznikla úřadovna obecního úřadu, místní lidová knihovna, společenské centrum, minimuzeum a mateřská školka. Zachráněny byly i malby erbů ve společenské místnosti a malby vojáků, děl a vojenských stanů v místnosti, kde jsou také vystaveny nálezy učiněné při rekonstrukci tvrze. Poté byla vycházka oficiálně ukončena a každý spěchal domů, do sucha a tepla.

Jarního zájezdu se nikdo z redakce neúčastnil a proto se úkolu „reportáže“ ujal jeho vedoucí V. Knoll: V sobotu 24. května 2008 se odehrál tradiční jarní autobusový zájezd, tentokrát však do zahraničí. Jeho vedení se ujali pánové Vilém Knoll a Tomáš Karel. Jeho cílem byly hrady v povodí bavorské Lesní Náby (Waldnaab) související s kolonizačním proudem, který směřoval Severní markou (Nordgau) na sever na Chebsko. Zdejší hrady mají velmi podobné dějiny. Zakladateli většiny z nich byly rody řazené k chebské ministerialitě a od 13. stol. držel řadu z nich klášter Waldsassen. Přes nejisté předpovědi nám nakonec přálo počasí a čekal na nás slunný den. Autobus byl přistaven včas a tak pár minut po sedmé mohl vyrazit směrem ke státní hranici. Zájezd měl „mezinárodní rozměr“ hned ze dvou důvodů – nejen že směřoval do zahraničí, ale mezi účastníky, členy plzeňské pobočky, byl také jeden host z ciziny – až z Itálie. S drobnou občerstvovací zastávkou směřoval autobus přímo k prvnímu cíli, kterým byl hrad Falkenberg, kde jsme měli objednanou prohlídku. Jejeho vedení se ujal osobně hrabě Schulenburg, jehož děd nechal ruiny románského hradu ve 30. letech 20. století obnovit. S detailním anglickým komentářem nás provedl částí hradních prostor včetně pěkné kaple. Po hodinové prohlídce následovala obhlídka zajímavé stavby, vypínající se na strmé skále nad úzkým údolím. Další zastávkou byl nedaleký Alt Liebenstein, dříve výstavný, dnes se prezentující jen terénními pozůstatky s dochovanou již jen malou částí zdiva. Hrad je pravděpodobně ohrožen obnovným lomem, který se zakusuje do úpatí jeho skály. Přesto, či snad právě proto, je na hradě umístěna informační tabule a vede k němu nově vyznačená cesta z obce. Následoval krátký přejezd na lesní parkoviště, které je východiskem turistických cest povodím Lesní Náby. Odtud se vydali účastníci zájezdu na pěknou procházku podle řeky po široké, rovné cestě. Měli možnost obdivovat mimo jiné zajímavé lopatkové kolo, ne nepodobné mlýnskému, přečerpávající automaticky vodu z řeky do rybníka, ležícího v sousedství výletní restaurace. Pozornosti byly hodny také charakteristické stopy bobřích zubů na řadě stromů v okolí řeky. Naším hlavním cílem však byly terénní relikty hradu Alt Neuhaus, zaniklého na samém konci 13. stol. Těm, kteří vystoupali cestou vedenou strmou stráží, se otevřel pohled na rozsáhlé předhradí takřka beze stop zástavby a samotné jádro hradu, ve kterém se nacházejí naopak stopy zděných staveb, vybudované na skalním výchozu strmě spadajícím do říčního údolí. Někteří účastníci se odtud vydali k peřejím a většinou si pak na zpáteční cestě prohlédla hůře přístupné skromné pozůstatky hradu Schwarzenschwal, tvořené dvěma příkopy a několika úpravami skalního podloží, jehož osudy jsou stejné s nedalekým sousedem. Postupně se vracející účastníci uspořádali na parkovišti spontánní piknik, který však byl přerušen razantním pokynem k odjezdu směrem na Neuhaus an der Waldnaab. Zde jsme zaparkovali na náměstí a vyrazili po klesající ostrožně přes panský dvůr k pozůstatkům hradu, z nichž nejvýraznější je zajímavý bergfrit. Naše výprava se rozdělila na dvě části, abychom mohli snáze absolvovat prohlídku areálu a zdejšího vlastivědného muzea, po kterém nás provedli členové místního spolku, tentokrát v jazyce německém. Mimo jiné jsme zde shlédli archeologické nálezy z dříve navštíveného hradu Alt Neuhaus a na půdě pak pěkné ukázky dobových řemeslnických děl. Měli jsme také možnost vystoupat až na ohoz bergfritu, ze kterého se nám nabídl pěkný výhled do okolí. Zpáteční přesun k autobusu využili někteří účastníci ke krátké zastávce v místní hospůdce, při které ochutnali bavorské pivo. Poslední zastávkou na naší cestě byl při zpáteční trase ležící známý hrad, korunující kopec tyčící se nad obcí Flossenbürg. Autobus jsme zanechali vedle místního hřbitova a vyrazili přímo na hrad, který je z mnoha ohledů zajímavým areálem,

Na hradě Flossenbürg

z jedné strany částečně poškozeným lomem. Tvoří ho románské jádro na bizarním skalním výchozu, pod ním rozložené silně opevněný rozsáhlejší mladší obytný a provozní komplex a velmi zajímavá pravděpodobně také románská věž v předpolí, připomínající v mnohém donjon na naší Přimdě. V areálu hradu bylo také zhotoveno skupinové foto pro klubovou kroniku. Do Plzně jsme dorazili spokojeni a příjemně unaveni, díky panu řidiči i přesně podle plánu – ve 20.00 hod.

Již nyní je nutné připomenout propozice zájezdu podzimního, který se uskuteční v sobotu 13. září. Pojede se na Křivoklátsko a Šlánsko. Pod vedením M. Novobilského navštívíme královský hrad Týřov, další královský hrad Jenčov, hrad přestavěný na zámek ve Smečně a hrádky či tvrziště Hradečno, Řisuty a Ostrov. Možná stačíme ještě další lokality. Celkem cca 6 km půjdeme pěšky obtížným terénem, takže dobré boty (komu se nebude chtít, počká v autobusu). Zájemci se přihlásí u H. Matějkové na schůzkách nebo telefonem (277535886, 777108634), kteří ještě s námi na zájezdu nebyli, nahláší datum narození kvůli pojištění. Odjezd v 7.45 hod. z parkoviště pod Hamburkem (u Hlavního nádraží ČD), návrat do 19. hodin. Kvůli obrovskému zdražení nafty činí cena na osobu (s pojištěním) 300 Kč.

Další informace od poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Zlín

MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec. E-mail: frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, orlikhumpolec@seznam.cz.

Pobočka Praha

KAS Pobočka Praha, PhDr. Jiří Úlovec, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice.

Pobočka Hradec Králové:

Ing. Jiří Slavík, Nenudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí.

Pobočka Brno:

Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno – Líšeň.

Uzávěrka dalšího čísla: 10. 9. 2008
(vyjde v první říjnové dekádě 2008)

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. červencové dekádě 2008.

Šéfredaktor Petr Rožmberský, technický redaktor ing. Petr Mikota, redaktor pro internet Petr Beránek (<http://kas.sweb.cz>).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, Kopecského sady 2, 301 56 Plzeň (pmikota@post.cz, nebo roznber@kar.zcu.cz.)

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění Nadačního fondu pro kulturní aktivity občanů města Plzně.

Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991, 350 výtisků